

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

О. Д. Научитель, І. А. Бідюк

**ОСНОВИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: КОМЕНТАРІ,
ТАБЛИЦІ, ІЛЮСТРАЦІЇ**

Навчальний посібник

Харків «ХАІ» 2015

УДК 159.9.072:37 (075.8)

ББК 88я73

Н34

Рецензенти: канд. психол. наук, доц. В. Б. Шапарь,
канд. психол. наук, доц. Л. М. Яворовська

Научитель, О. Д.

Н34 Основи психолого-педагогічного дослідження: коментарі, таблиці, ілюстрації : навч. посіб. / О. Д. Научитель, І. А. Бідюк. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2015. – 56 с.

ISBN8 987-966-662-373-0

Наведено загальні основи психолого-педагогічного дослідження й методи, які може застосовувати дослідник для отримання наукового факту. Описано структуру й логіку науково-дослідної роботи й вимоги щодо її оформлення.

Для студентів вищих навчальних закладів освіти, магістрів, аспірантів, здобувачів, науково-педагогічних працівників і всіх тих, хто цікавиться питаннями, пов'язаними з організацією науково-дослідної роботи й оформленням її результатів.

Іл. 46. Табл. 2. Бібліогр.: 10 назв

УДК 159.9.072:37 (075.8)
ББК 88я73

© Научитель О. Д., Бідюк І. А., 2015
© Національний аерокосмічний
університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», 2015

ISBN 978-966-662-373-0

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИЙ СЛОВНИК (наукові терміни, поняття)

В

верифікованість	проверяемость
вимір	измерение
властивості	свойства
загальнонаукове знання	общенаучное знание

Г

гіпотеза	гипотеза
----------	----------

Д

джерело	источник
доказовість	доказательность

Е

експеримент довготерміновий	эксперимент долгосрочный
експеримент констатувальний	эксперимент констатирующий
експеримент короткотерміновий	эксперимент краткосрочный
експеримент природний	эксперимент естественный
експеримент формувальний	эксперимент формирующий
експлікація	экспликация

З

загальність	всеобщность
закон виключеного третього	закон исключенного третьего
закон достатньої основи	закон достаточного основания
закон протиріччя	закон противоречия
закон тотожності	закон тождества
зіставлення	сопоставление

К

креслення	чертеж
конкретний (окремий) випадок	частный случай

М

метод дослідження	метод исследования
міркування	рассуждение
методологія	методология
мовна функція	речевая функция
моделювання	моделирование

Н

наслідок	следствие
науковий факт	научный факт
наукове дослідження	научное исследование
наукове повідомлення	научное сообщение
науково-дослідна робота	научно-исследовательская работа
науково-змістовний рівень	научно-содержательный уровень

О

обґрунтування
обмеженість
ознака
опитування
основоположний

П

пізнання
пізнання повсякденне
пізнання художнє
пізнання чуттєве
показчики
поняття
порівняння
провідна ідея
подання

Р

рівень
розроблення

С

світоглядний рівень
системність
спостереження безпосереднє
спостереження монографічне
спостереження опосередковане
спостереження суцільне
судження

Т

текст пояснювальний
текст описовий
текст оповідний
твердження

Ш

шукане

Ч

часова співвіднесеність

Я

явище

обоснование
ограниченность
признак
опрос
основополагающий

познание
познание обыденное
познание художественное
познание чувственное
знаки обозначения
понятие
сравнение
ведущая идея
представление

уровень
разработка

мировоззренческий уровень
системность
наблюдение непосредственное
наблюдение монографическое
наблюдение опосредованное
наблюдение сплошное
суждение

текст объяснительный
текст описательный
текст повествовательный
утверждение

искомое

временная соотнесенность

явление

Розділ 1. ЕЛЕМЕНТИ ТЕОРІЇ ПІЗНАННЯ. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Елементи теорії пізнання

Пізнання – процес набуття й накопичення суспільством знань про світ і про саму людину, опосередкований культурно-історичними чинниками у різних формах знання (рис. 1.1).

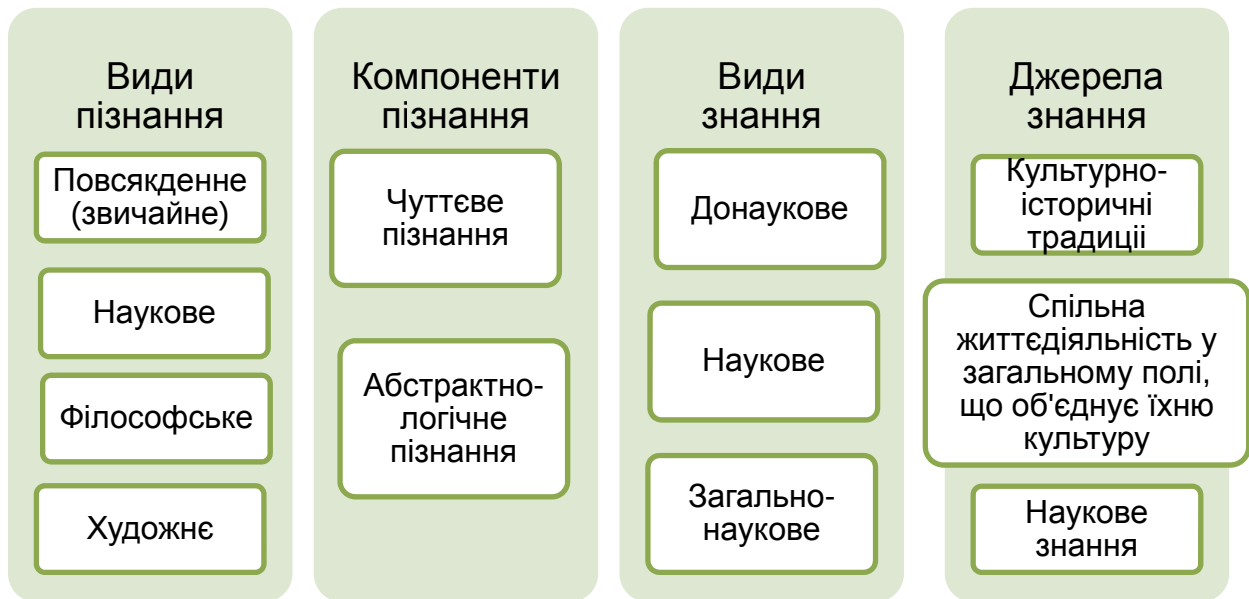

Рис. 1.1. Пізнання: види, компоненти; знання: види, джерела

1.2. Загальні основи наукового дослідження

Наука – засіб і метод пізнання й перетворення об'єктивної дійсності (рис. 1.2, 1.3).

Рис. 1.2. Структурні елементи науки

Рис. 1.3. Приблизна схема процесу розвитку науки

Методологія (гр. *methodos* – дослідження, *logos* – слово) – сукупність світоглядних положень і принципів, що обумовлюють особистісну позицію дослідника; наукове обґрунтування методів пізнання явищ і процесів об’єктивної реальності, що досліджується (рис. 1.4).

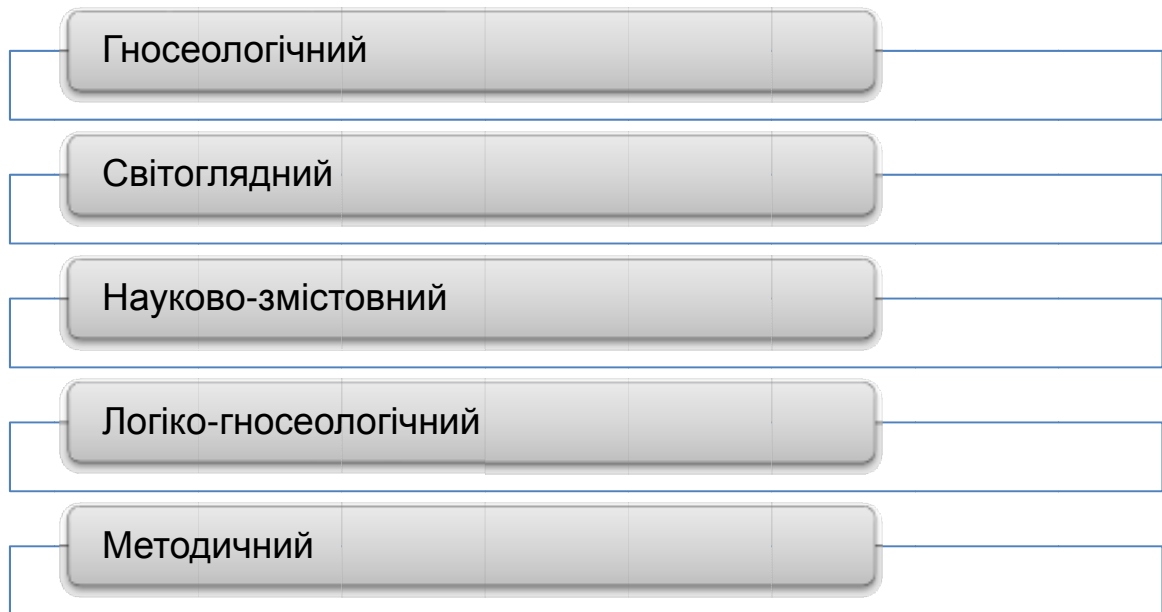

Рис. 1.4. Рівні наукової методології

Теорія – система узагальнених і взаємозв’язаних, науково достовірних знань про стан і генезис предметної області об’єктивної дійсності, яка постійно розвивається (рис. 1.5 – 1.8).

Рис. 1.5. Функції теорії

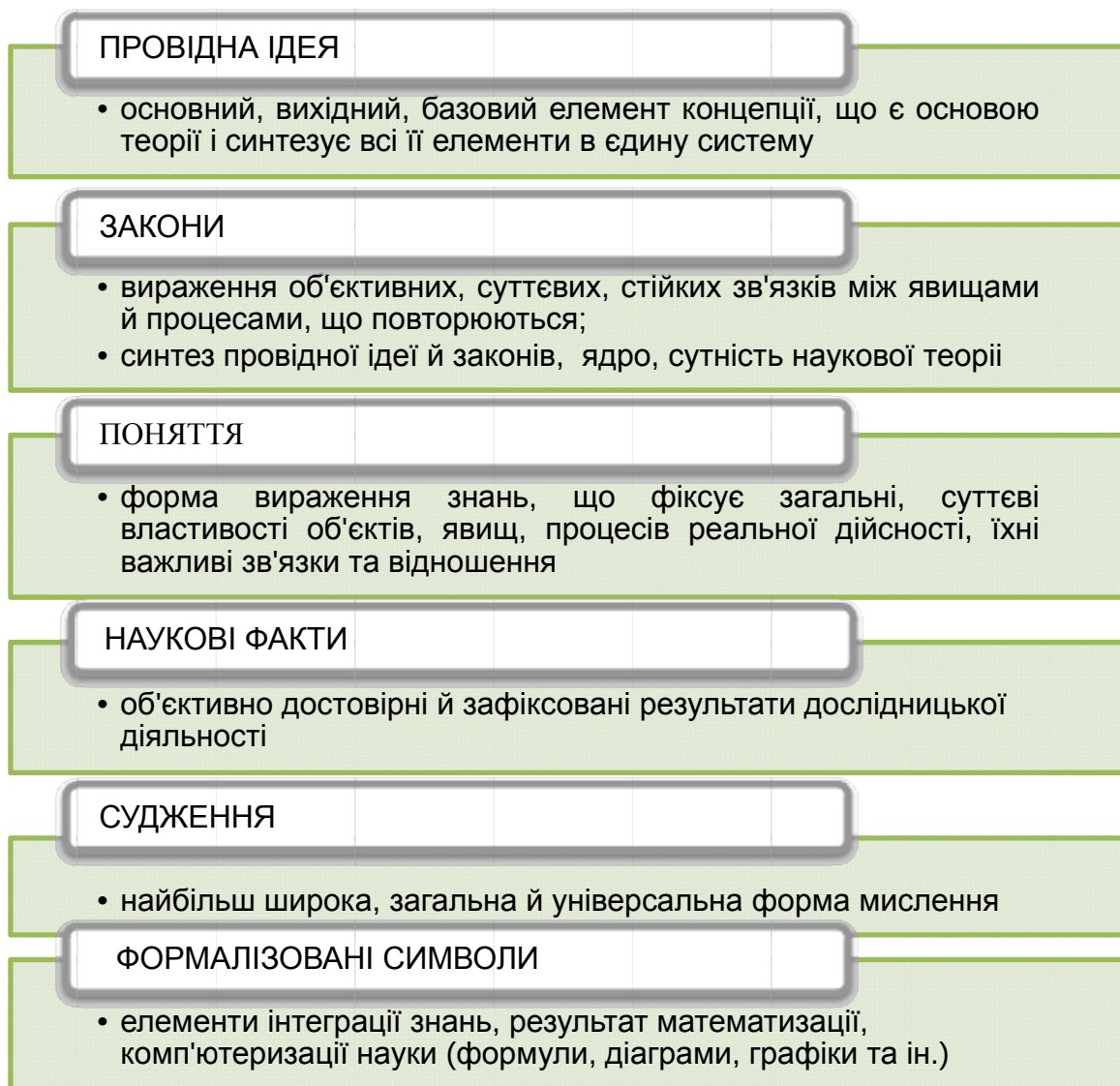

Рис. 1.6. Головні структурні компоненти теорії

Рис. 1.7. Генезис науки¹

¹ «Передать опыт нельзя, передается мысль, выведенная из опыта» (К. Д. Ушинський).

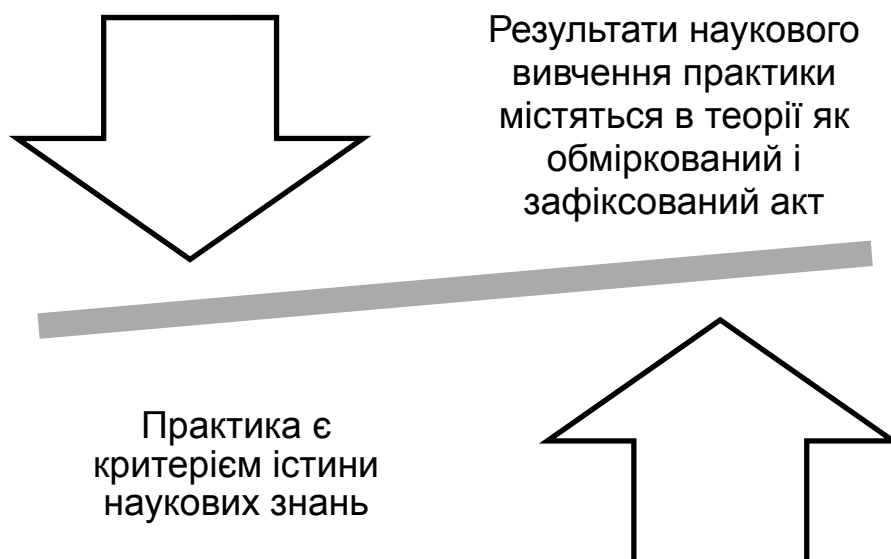

Рис. 1.8. Взаємозв'язок теорії та практики

Науковий факт – це наукове знання, що фіксує достовірні дані, визначені в процесі наукового пізнання² (рис. 1.9, 1.10).

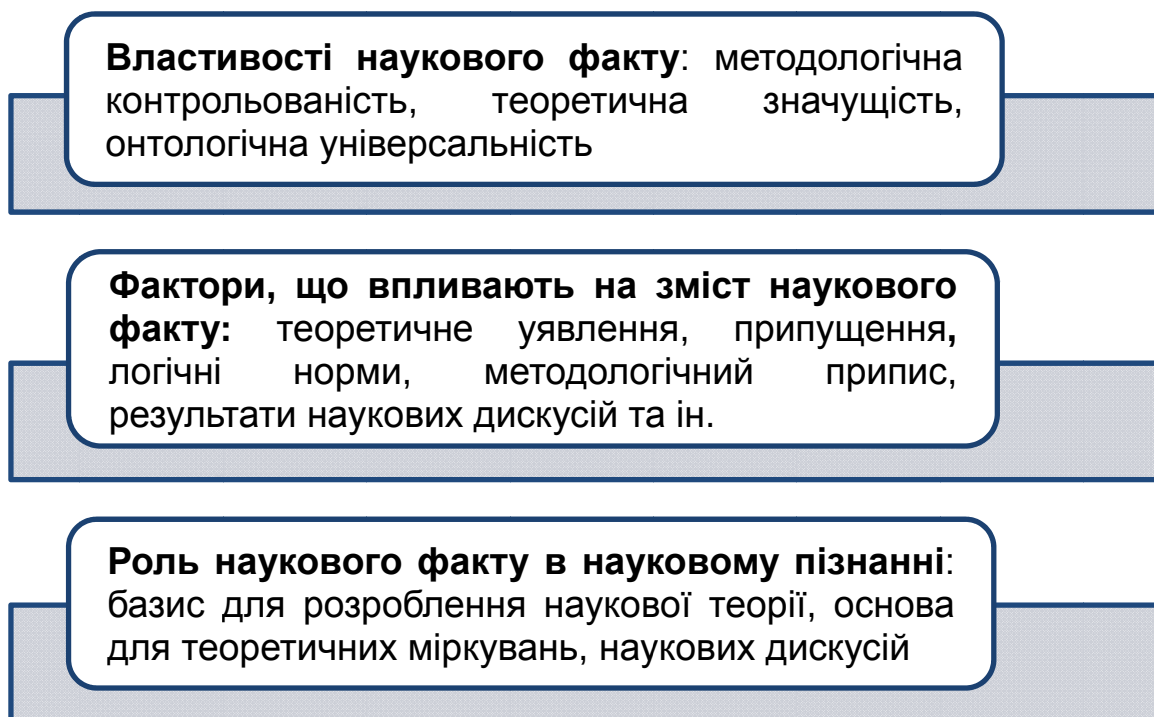

Рис. 1.9. Науковий факт

² Науковий факт містить деяку стійку структуру, що відповідно й може бути відображеною. Він одночасно є і уявленням самої реальності, і частиною теоретичної системи.

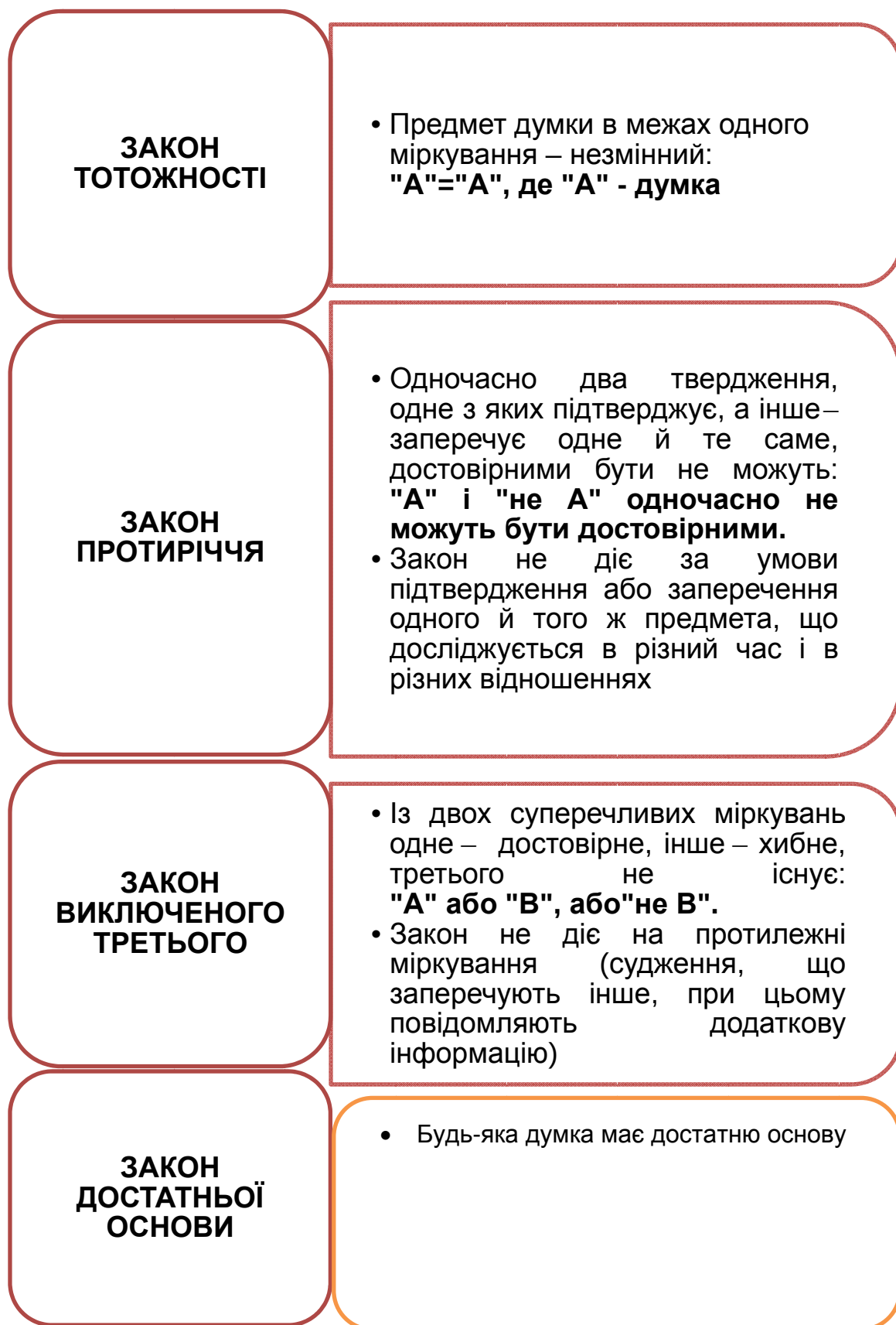

Рис. 1.10. Логічні закони

1.3. Види наукового тексту

Оповідний текст – викладення фактів у хронологічній послідовності, змістовному зв'язку одного з одним.

Пояснювальний текст – виведення нових положень із вихідних посилянь.

Описовий текст – опис численних ознак, властивостей, розвитку структури досліджуваного предмета або явища (рис. 1.11 – 1.16).

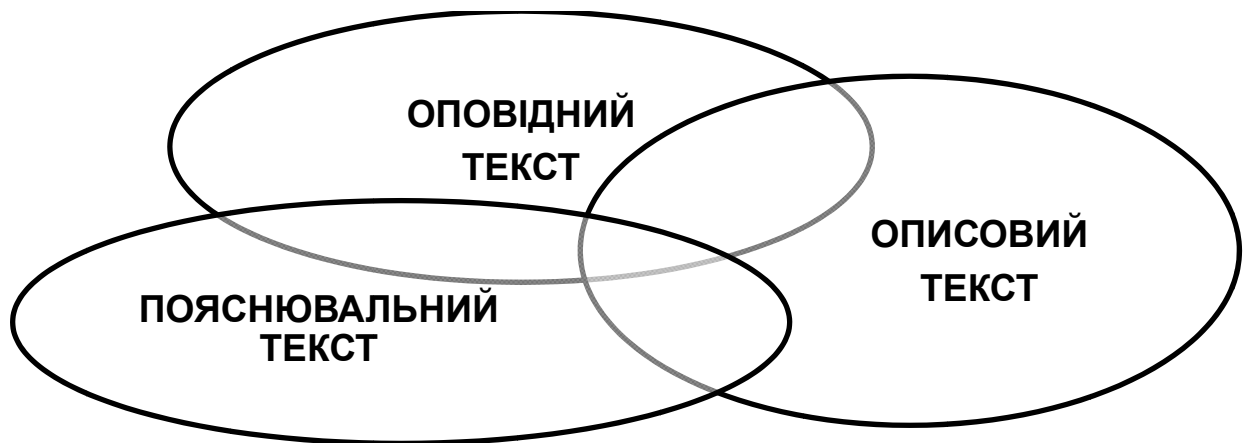

Рис. 1.11. Види тексту

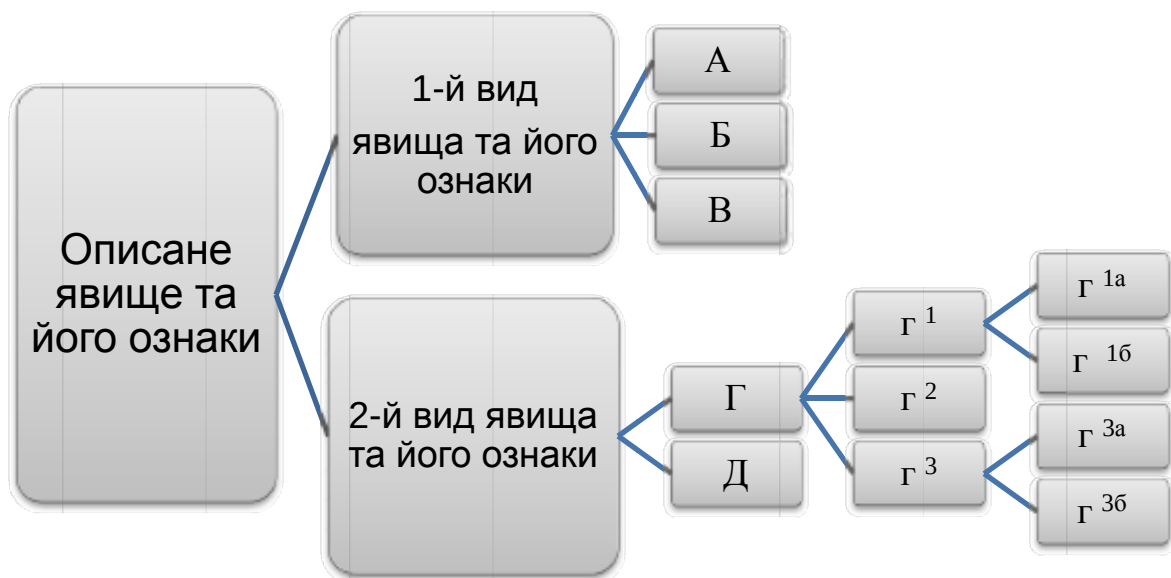

Рис. 1.12. Структура описового тексту з класифікацією явищ

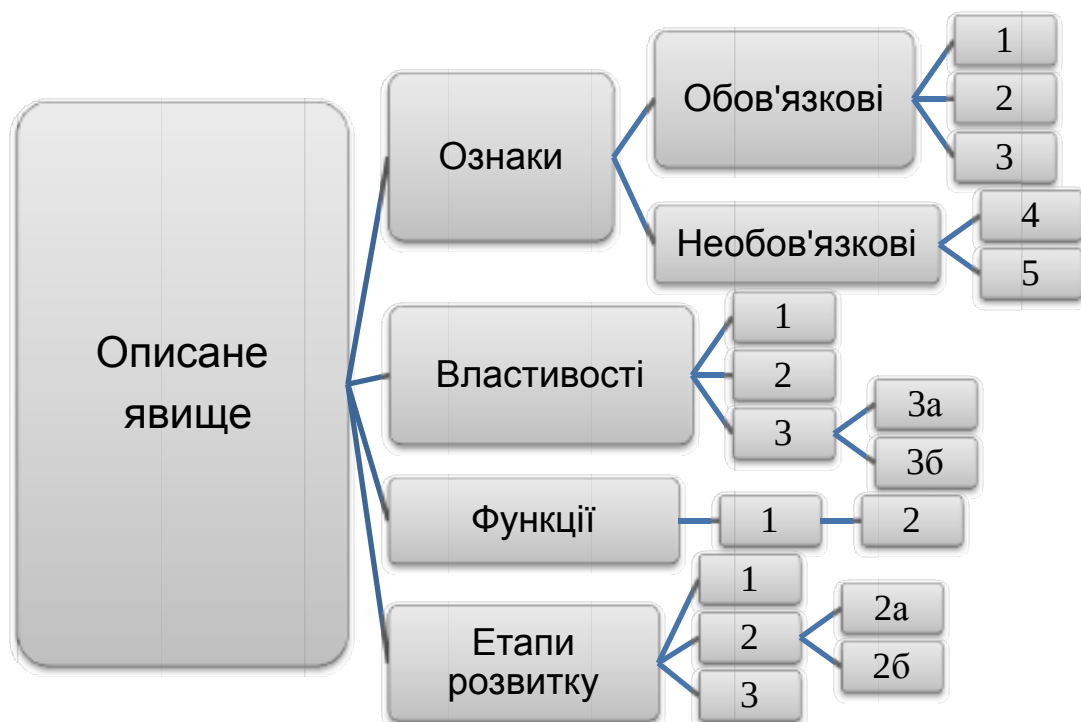

Рис. 1.13. Структура описового тексту

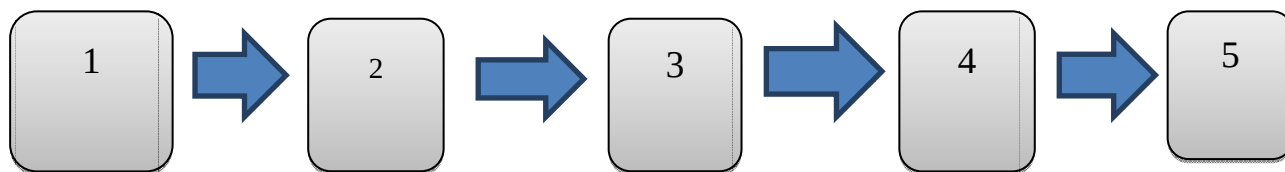

Рис. 1.14. Проста структура оповідного тексту

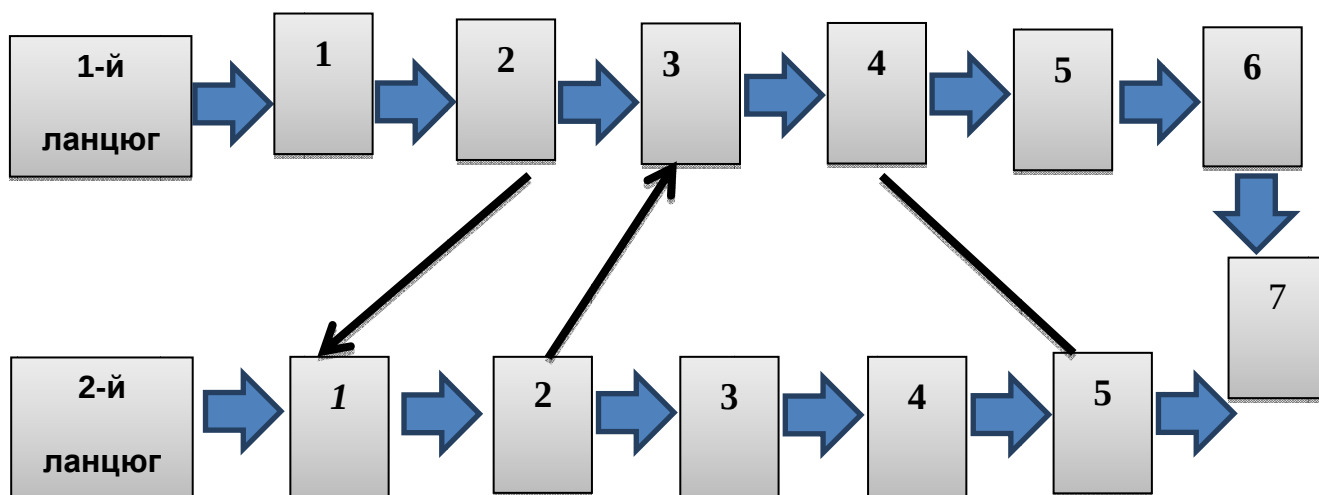

Рис. 1.15. Структура оповідного тексту з двома взаємозв'язаними сюжетними лініями

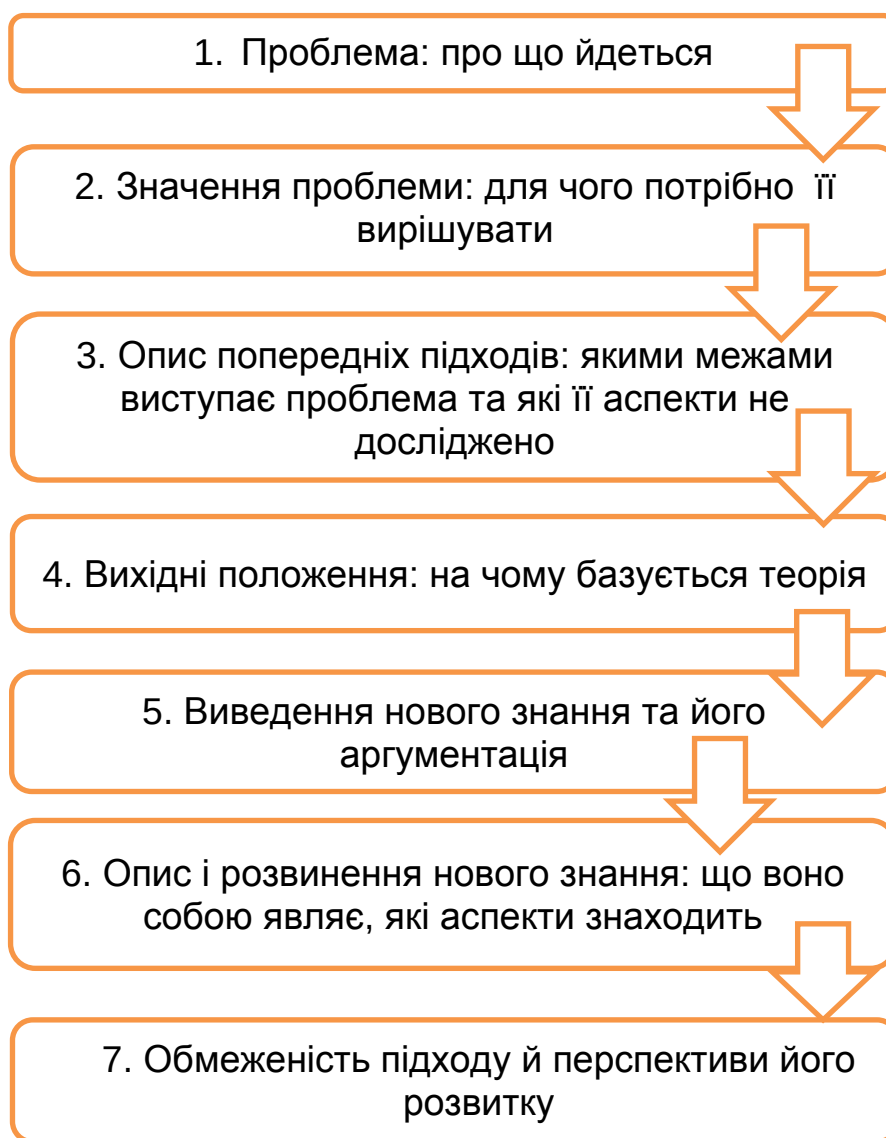

Рис. 1.16. Структура пояснювального тексту

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає принципова відмінність між науковим та іншими видами пізнання?
2. Розкрийте суть методології й опишіть її рівні.
3. Яке місце займає практика в пізнанні світу й науковому дослідженні?
4. Чим принципово відрізняється науковий факт від факту дійсності?
5. Наведіть приклади порушення дії закону тотожності.
6. Наведіть приклади, що демонструють, за яких умов не діють закон протиріччя, закон виключеного третього.
7. Який вид наукового тексту треба застосувати у випадку, коли потрібно описати різні характеристики явища? Аргументуйте свою точку зору.

Розділ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Загальна характеристика наукового дослідження

Характеристику, рівні, види наукового дослідження показано на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Наукове дослідження: ознаки, рівні, види

Науково-дослідна робота – документ, що містить вичерпні, систематизовані відомості щодо виконаного дослідження (рис. 2.2, 2.3).

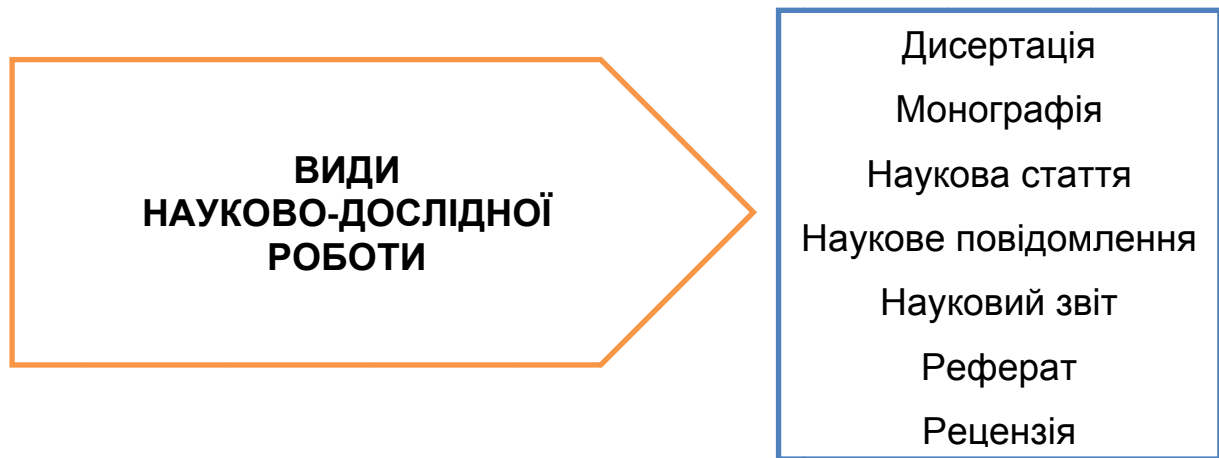

Рис. 2.2. Види науково-дослідної роботи

Рис. 2.3. Вимоги до науково-дослідної роботи

2.2. Методологія. Науковий метод

Методологія – учення про метод, теоретичне обґрунтування з позицій певного світогляду, вихідних принципів пізнання й практики.

Принцип – правило на основі суб'єктивного осмисленого досвіду людей.

Науковий метод – це система прийомів і регулятивних процесів, яка керує науковим пізнанням і забезпечує отримання наукового знання.³

Методика – сукупність методів, прийомів проведення будь-якої роботи.

Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та операцій (рис. 2.4 – 2.8, табл. 2.1).

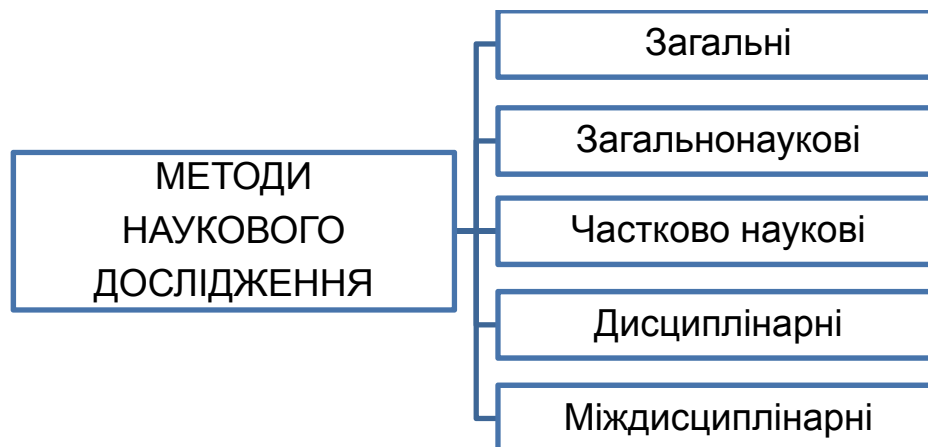

Рис. 2.4. Методи наукового дослідження

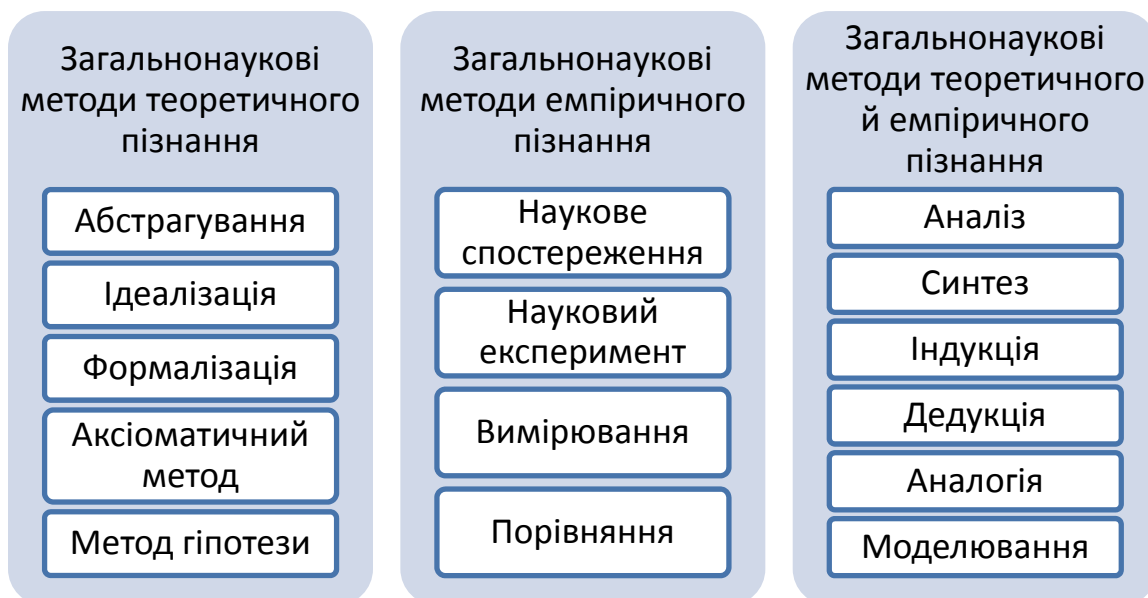

Рис. 2.5. Методи наукового дослідження, що застосовуються на різних рівнях пізнання

³ Наукова діяльність не має універсального наукового методу.

Рис. 2.6. Види експерименту й опитування

Рис. 2.7. Види наукового спостереження

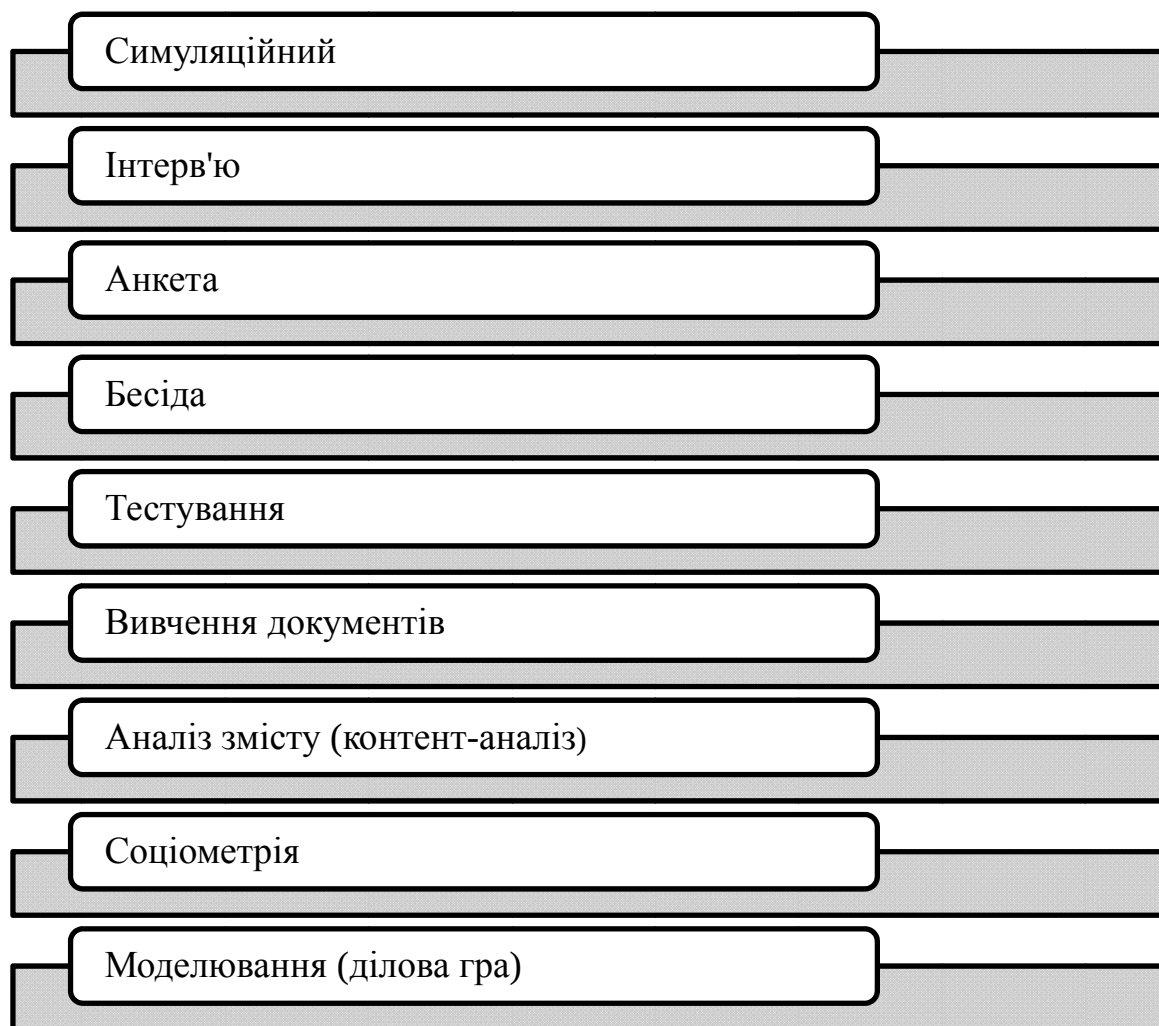

Рис. 2.8. Спеціальні методи, що використовуються в гуманітарних науках

Таблиця 2.1

Статистичні методи наукового дослідження

Завдання	Умови застосування	Методи вирішення
Виявлення відмінностей досліджуваних ознак за їхнім рівнем	Дві вибірки випробуваних	t-критерій Стюдента, v-критерій Уелша, q-критерій Розенбаума, U-критерій Манна – Уїтні, F-критерій Фішера (кутове перетворення Фішера), M-критерій Мак-Німара
	Три й більше вибірок випробуваних	S-критерій тенденцій Джонкіра, g-критерій Кохрана, H-критерій Крускала – Уолліса, b-критерій Бартієта, критерій Лівена

Продовження табл.2.1

Завдання	Умови застосування	Методи вирішення
Оцінювання зміни значень досліджуваної ознаки	Два виміри на одній і тій же вибірці	T-критерій Вілконсона, G-критерій знаків, t-критерій Стюдента для попарного порівняння середніх значень і дисперсій
	Три й більше вимірів на одній і тій же вибірці	χ_r^2 -критерій Фрідмана, L-критерій тенденцій Пейджа
Виявлення відмінностей розподіленні ознаки у	При зіставленні емпіричного розподілу з теоретичним	ϕ^2 -критерій Пірсона, λ -критерій Колмогорова–Смірнова біномний m-критерій
	При зіставленні двох емпіричних розподілів	ϕ^2 -критерій Пірсона, λ -критерій Колмогорова–Смірнова F-критерій (кутове перетворення Фішера)
Аналіз зміни ознаки під впливом короточасних факторів	Вплив одного фактора	S-критерій тенденцій Джонкіра, H-критерій Крускала – Уолліса, ζ_r^2 -критерій Фрідмана, L-критерій тенденції Пейджа, дисперсійний однофакторний аналіз Фішера для незалежних вибірок і зв'язаних вибірок, критерій Лінка і Уолліса, критерій Німені
	Вплив двох факторів	Дисперсійний двофакторний аналіз Фішера
Виявлення ступеня зв'язку (узгодженості) двох ознак	Ознаки наведено в шкалі інтервалів	Коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, коефіцієнт детермінації
	Ознаки наведено в шкалі порядків	Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, коефіцієнт рангової кореляції Кендала
	Ознаки наведено в шкалі найменувань	Коефіцієнт чотириклітинної спряженості, коефіцієнт багатоклітинної спряженості, тетрагоричний коефіцієнт кореляції

Закінчення табл. 2.1

Завдання	Умови застосування	Методи вирішення
	Ознаки наведено в різних шкалах: одна – у номінальній, інша – у шкалі інтервалів або порядків	Коефіцієнт точково-бісеріальної кореляції, коефіцієнт рангово-бісеріальної кореляції
Те саме для більш ніж двох ознак	Ознаки наведено в шкалі порядків	Коефіцієнт конкордації Спірмена, коефіцієнт конкордації Кендала і Сміта
	Ознаки наведено в шкалі інтервалів	Множинна регресія, множинна кореляція, парціальна (часткова) кореляція, факторний аналіз, багатовимірне шкалювання, кластерний і дискримінантний аналіз
Виявлення результатів вимірювань відхиленням 3	Ознаки наведено в шкалі інтервалів	Критерій грубих помилок

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні вимоги щодо організації науково-дослідної роботи.
2. Розкрийте суть поняття «метод».
3. Дайте характеристики методам наукового дослідження, що застосовуються на різних рівнях пізнання.
4. Охарактеризуйте методи, що застосовуються у психолого-педагогічних дослідженнях.
5. У чому полягає суть застосування математичних і статистичних методів у психолого-педагогічному дослідженні?
6. Який метод математичної статистики слід застосувати, щоб порівняти між собою первинні дані, виражені у відсотках? Аргументуйте свою точку зору.
7. Який метод математичної статистики слід застосувати, щоб порівняти між собою первинні дані, виражені в середніх значеннях? Аргументуйте свою точку зору.
8. Які методи математичної статистики можна застосувати, щоб виявити характер взаємозв'язку між різними показниками? Аргументуйте свою точку зору.

Розділ 3. СТРУКТУРА І ЛОГІКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Структура дослідження

Складові наукового дослідження, частини та їхні характеристики показано на рис. 3.1 – 3.4.

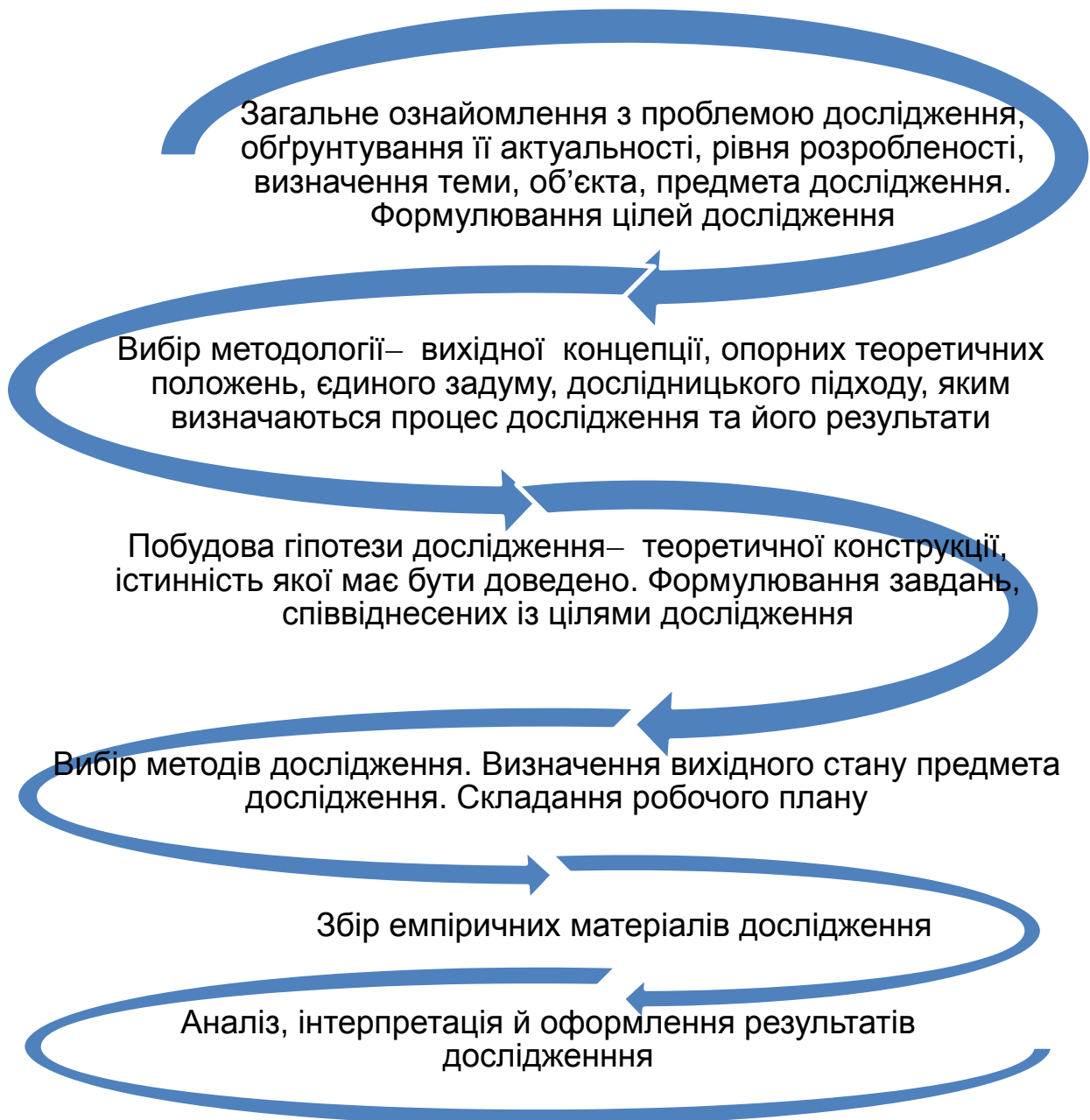

Рис. 3.1. Логічна структура наукового дослідження

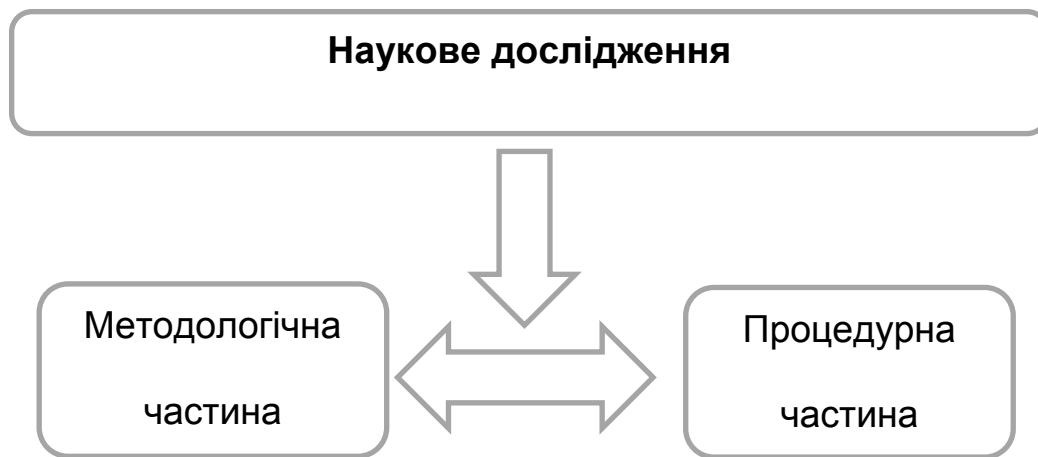

Рис. 3.2. Частина наукового дослідження

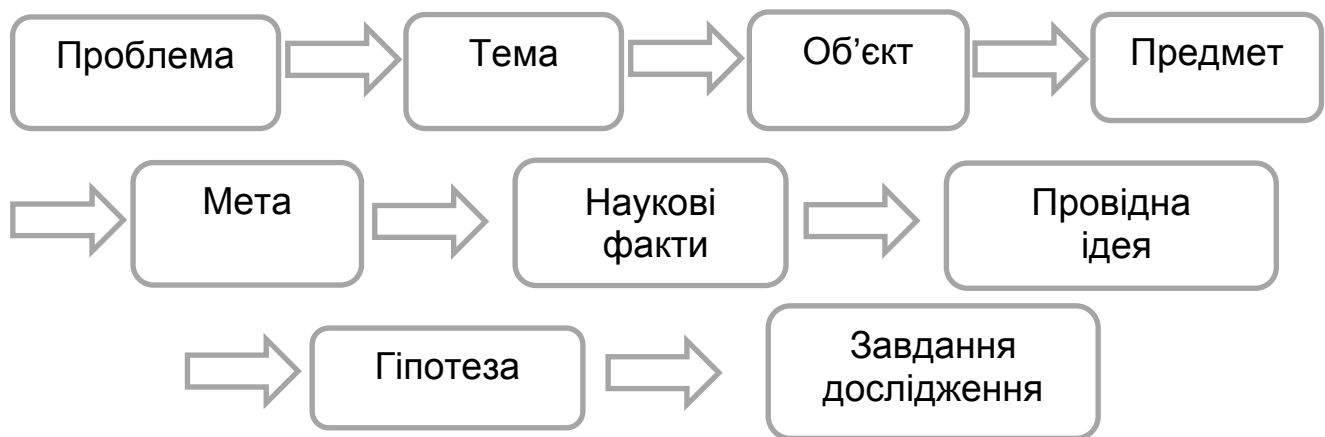

Рис. 3.3. Методологічна частина наукового дослідження

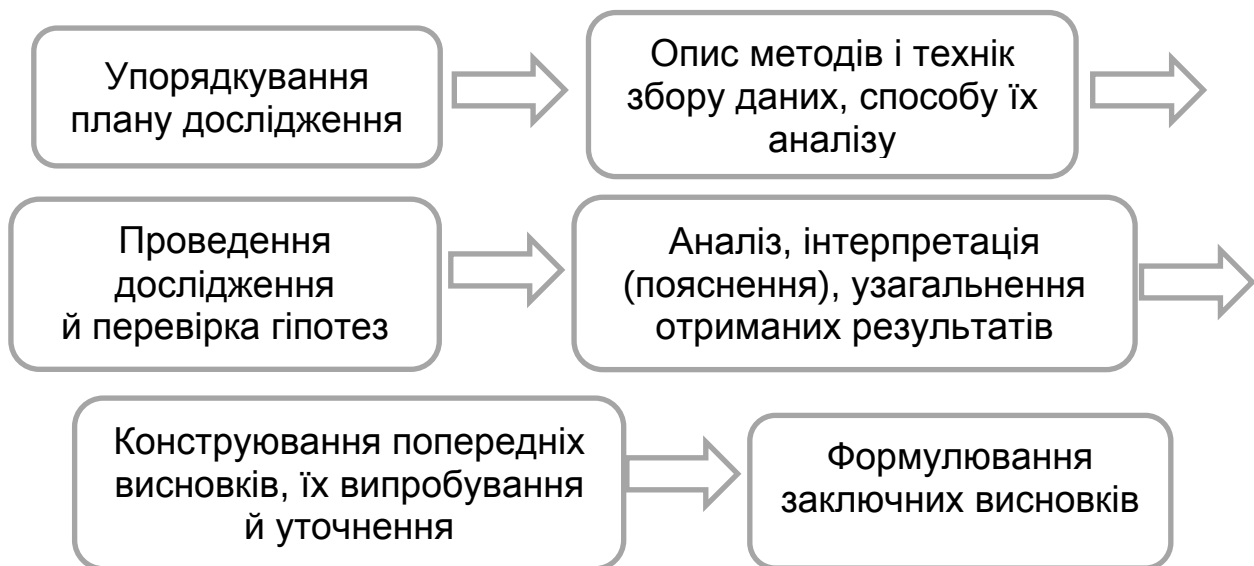

Рис. 3.4. Процедурна частина наукового дослідження

3.2. Наукова проблема: об'єкт і предмет дослідження. Мета, гіпотеза та завдання дослідження

Наукова проблема – це система суджень (міркувань), яка містить теоретично усвідомлене питання за умови, що алгоритм його вирішення є невідомим, а вирішення цього питання повинно мати суттєву новизну⁴ (рис. 3.5).

Наукова проблема

Властивості:

*чіткість відмежування відомого від невідомого;
максимальна конкретність;
відкритість концептуальної структури;
націленість на вирішення*

Етапи постановки проблеми:

попередня постановка проблеми (фіксація проблеми, пробне формулювання, орієнтовний виклад);

аналіз проблеми (уточнення мети дослідження, меж й структури вихідної проблеми);

оцінювання проблеми (визначення зв'язку з інституційною структурою науки);

висунення проекту (обґрунтування необхідності дослідження, інтерсуб'єктивна перевірка й обговорення попередніх етапів розроблення наукової проблеми)

Рис. 3.5. Наукова проблема: властивості й етапи постановки

⁴ Будь-яка наукова проблема оточена науково-практичним контекстом (змістом ситуації, у якій виникла проблема).

Проблема (гр. *problema* – задача, утруднення) – усвідомлення суб'єктом неможливості вирішення труднощів і протиріччя, що виникли в певній ситуації, засобами наявного знання й досвіду (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Послідовність міркувань і дій під час дослідження проблеми

Тема дослідження (від гр. *thema* – предмет викладення, дослідження, обговорення) – лаконічне формулювання проблеми дослідження (рис. 3.7).

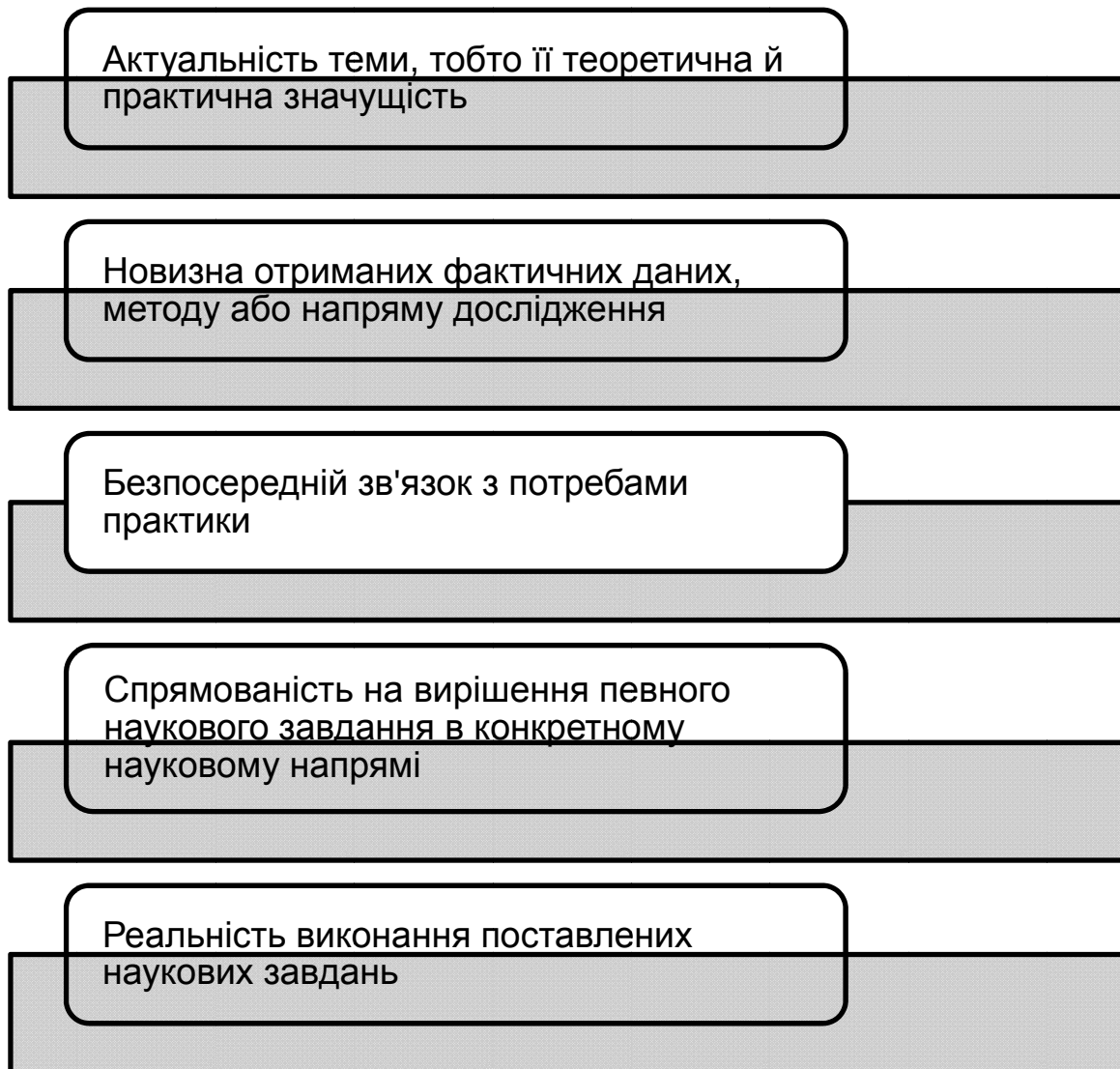

Рис. 3.7. Основні критерії перспективності теми наукового дослідження

Гіпотеза (від гр. *hypothesis* – основа, припущення) – науково обґрунтоване припущення, яке потребує подальшої практичної й теоретичної перевірки (рис. 3.8, 3.9).

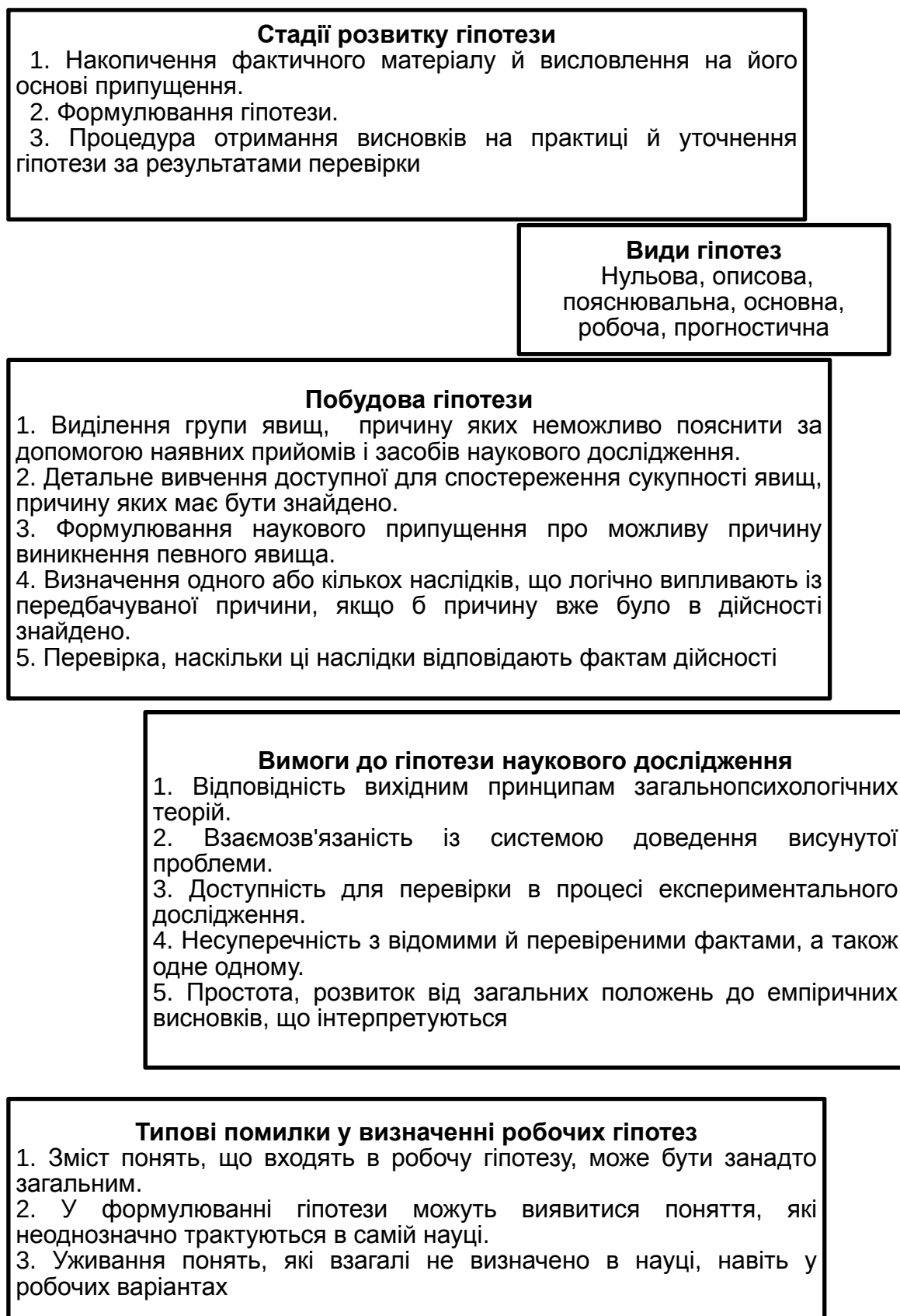

Рис. 3.8. Гіпотеза наукового дослідження: стадії, види й типові помилки

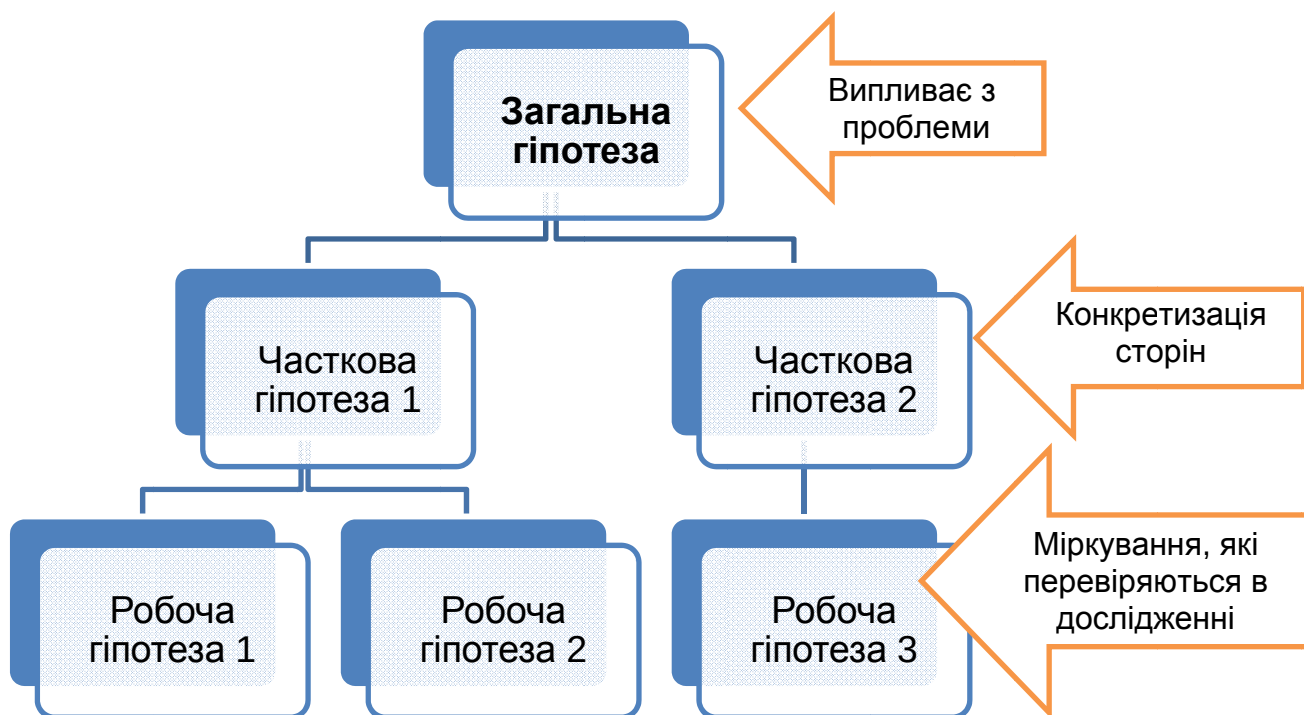

Рис. 3.9. Ієрархія гіпотез

Об'єкт дослідження (лат. *objektus* – предмет, явище) – фрагмент дійсності, що породжує проблемну ситуацію, вибрану для вивчення.

Предмет дослідження – це те, що міститься в межах об'єкта, це особливості й сторони об'єкта, які дослідник пізнає як цілісність об'єкта (рис. 3.10, 3.11).

**Визначення
предмета
дослідження**

Визначення ракурсу "дослідження"

Установлення меж пошуку

Передбачення наявності сутнісних зв'язків, які стосуються проблеми

Припущення щодо можливості тимчасового виділення зв'язків і об'єднання їх в одну систему

Рис. 3.10. Визначення предмета дослідження

Мета дослідження – ідеальне, уявне випередження результату діяльності (рис. 3.11).

Приблизний перелік слів, які найчастіше використовуються для визначення мети дослідження:

*з'ясувати...
виявити...
сформулювати...
обґрунтувати...
визначити...
розробити...
охарактеризувати...
розкрити особливості...*

Рис. 3.11. Слова, що використовуються для формулювання мети наукового дослідження

Завдання наукового дослідження – передбачуваний локалізований результат дослідження, який містить вимоги й умови, тобто відоме й шукане (невідоме), сформульовані в запитанні⁵ (рис. 3.12).

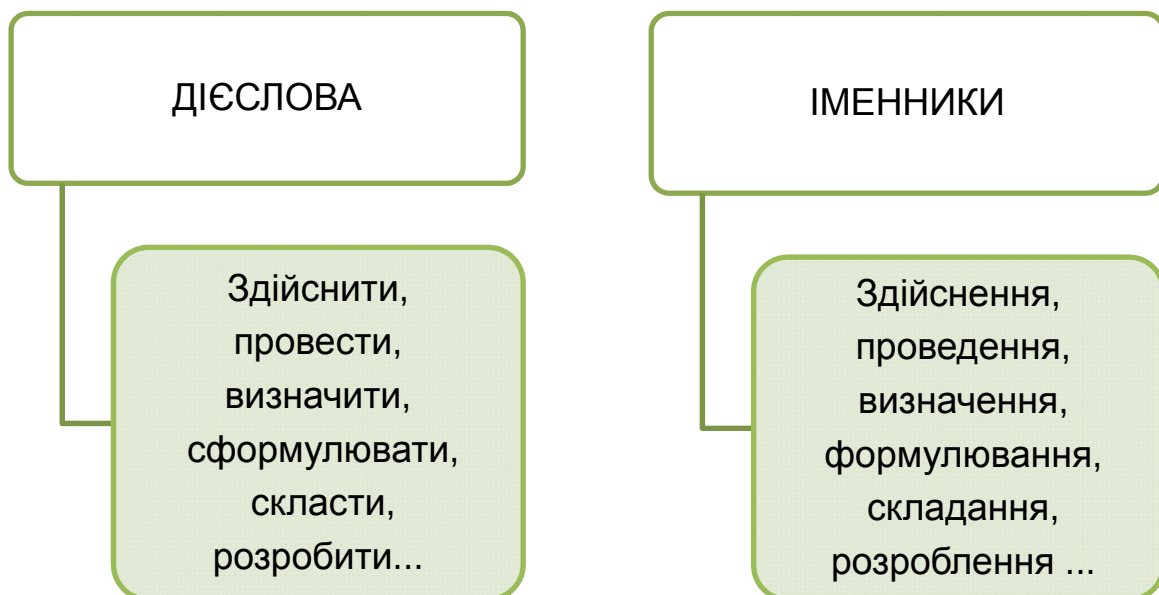

Рис. 3.12. Слова, що використовуються при формулюванні завдань

⁵ Завдання наукового дослідження, які логічно впливають із загальної мети, є основними етапами роботи.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст логічної структури наукового дослідження.
2. Із чого слід виходити, визначаючи тему, об'єкт, предмет, мету, завдання та гіпотезу дослідження? Який зв'язок існує між цими компонентами наукового апарату дослідження? Аргументуйте свою точку зору.
3. Розкрийте зміст кожного з етапів постановки проблеми.
4. Тема наукового дослідження *«Особові типи проживання середини життя»*. Назвіть основні компоненти наукового апарату цієї теми.
5. Тема наукового дослідження *«Особливості «Я-концепції» підлітків, що мають порушення опорно-рухового апарату»*. Сформулюйте об'єкт, предмет, мету, 2-3 завдання дослідження в межах цієї теми.
6. Що є спільним і в чому полягає відмінність між окремими видами науково-дослідної роботи?
7. У вигляді одного дерева відобразіть усі види й вимоги, яким повинна відповідати науково-дослідна робота.

Розділ 4. ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

4.1. Прийоми викладення наукових матеріалів і їхня композиційна структура

Методичні прийоми і композиційні елементи науково-дослідної роботи подано на рис. 4.1, 4.2.

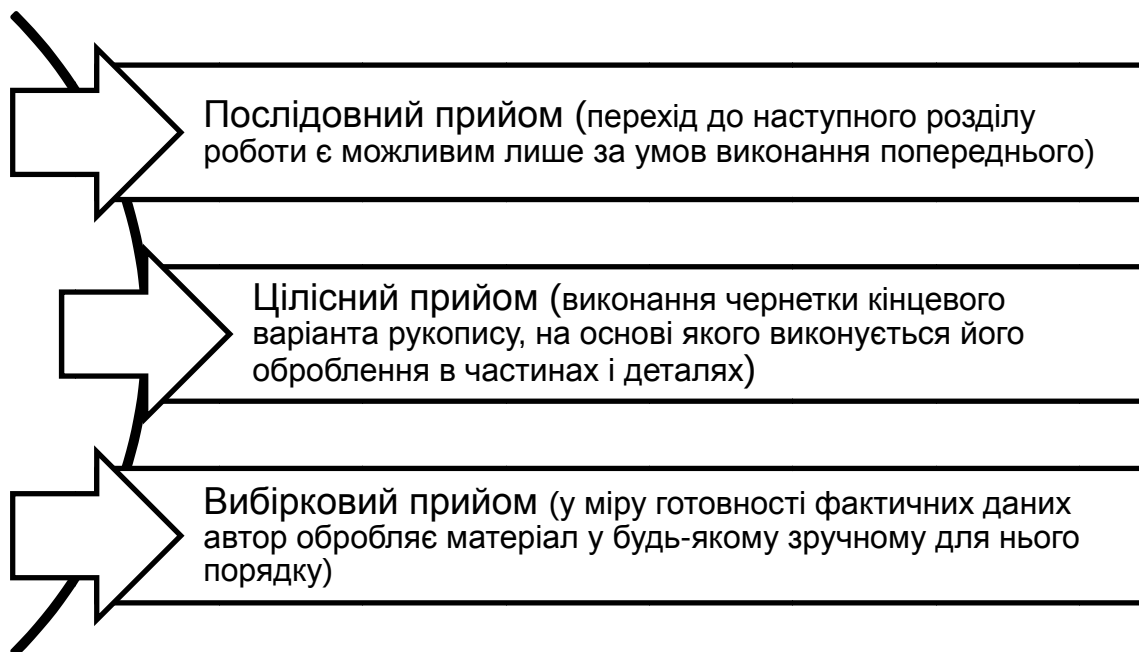

Рис. 4.1. Методичні прийоми викладення наукових матеріалів

Рис. 4.2. Основні композиційні елементи науково-дослідної роботи

Бібліографічний матеріал – сукупність бібліографічних відомостей про документ, його складову або групу документів, які є необхідними для загальної характеристики й ідентифікації документа і які наведено згідно з певними правилами (рис. 4.3, 4.4).

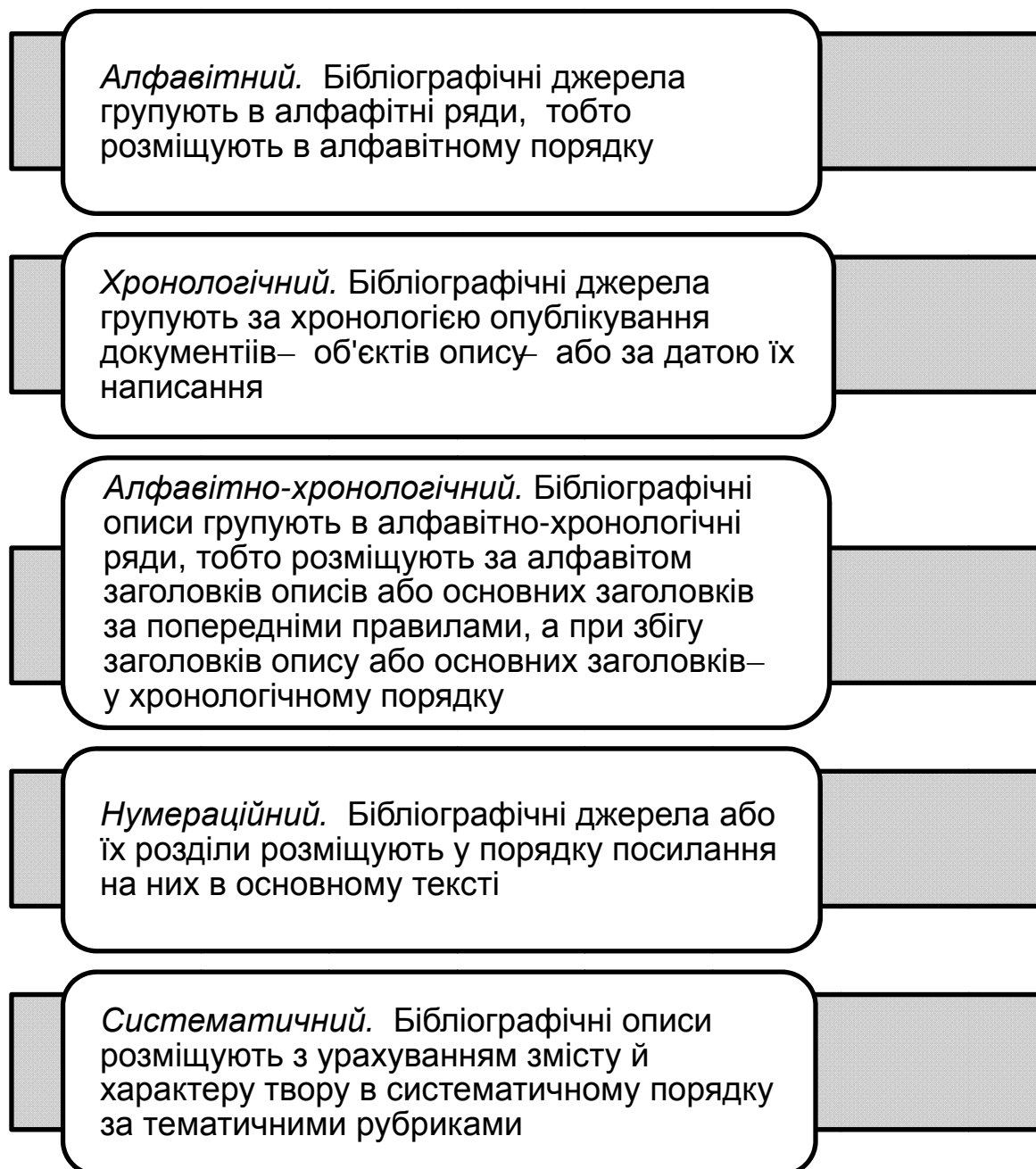

Рис. 4.3. Способи групування джерел у бібліографічних списках

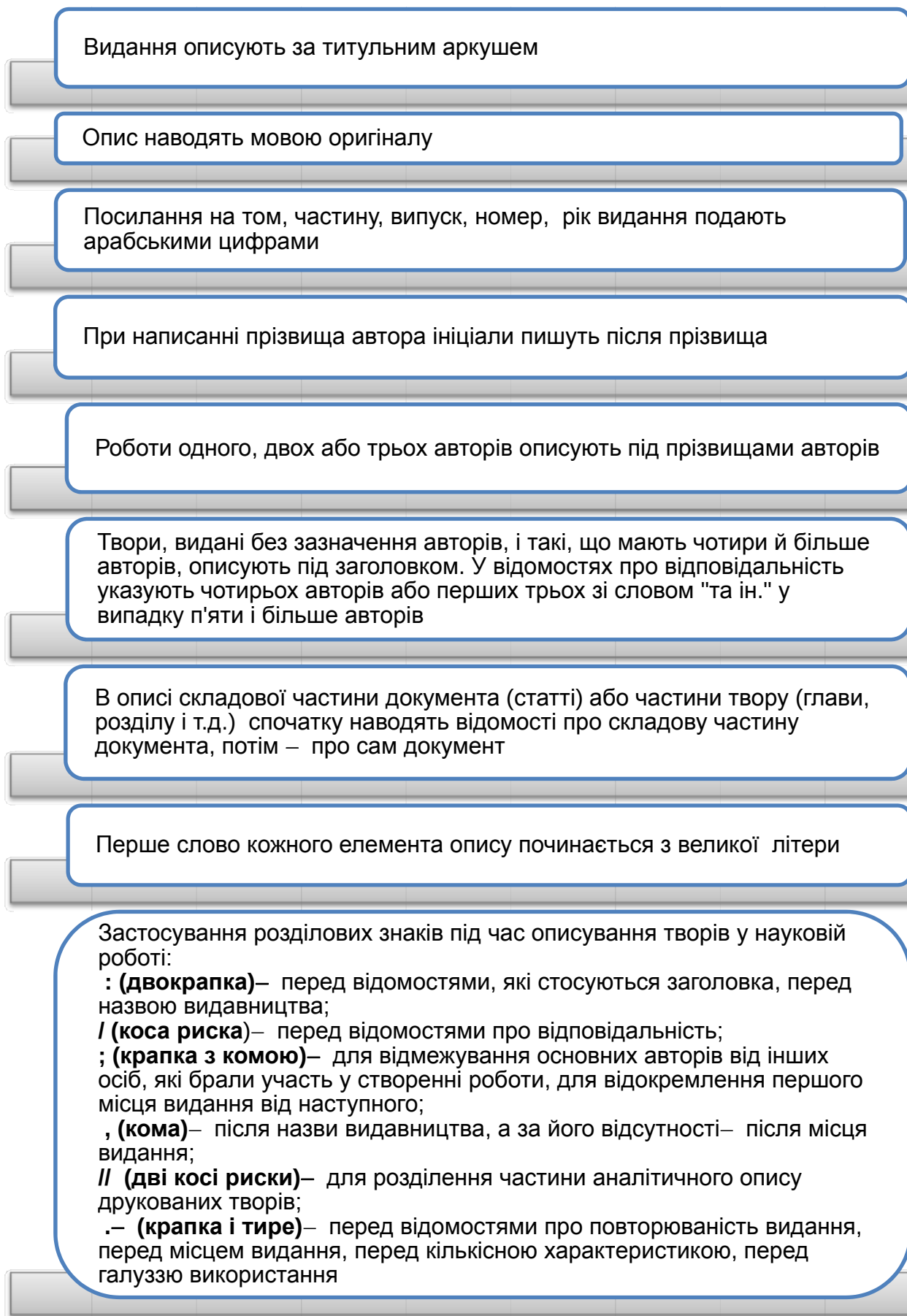

Рис. 4.4. Загальні правила складання бібліографічного опису

Приклади оформлення списку використаних джерел⁶

Один автор

Тиньков, О. М. Інженерна психологія / О. М. Тиньков. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2011. – 72 с.

Два автори

Смирнов, Б. А. Психология деятельности в экстремальных ситуациях / Б. А. Смирнов, Е. В. Долгополова. – Х. : Гуманитарный центр, 2007. – 276 с.

Три автори

Бурлачук, Л. Ф. Психотерапия / Л. Ф. Бурлачук, А. С. Кочарян, М. Е. Жидко. – СПб. : Питер, 2012. – 496 с.

Чотири автори

Физиология центральной нервной системы / Т. В. Алейникова, В. Н. Думбай, Г. А. Кураев, Т. Л. Фельдман. – Ростов н/Д. : Феникс, 2000. – 384 с.

П'ять і більше авторів

Методи соціальної психології / В. Б. Шапар, В. О. Копилов, Ю. І. Кисіль та ін. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2002. – 76 с.

Колектив авторів

Современная психология : справоч. руководство / под ред. В. Н. Дружинина. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 688 с.

Том у багатотомному виданні (книга, видана в декількох частинах)

Научитель, О. Д. Соціально-психологічний тренінг / О. Д. Научитель, Ю. І. Гулий // Активне соціально-психологічне навчання. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2011. – 41 с.

Перекладні видання

Айзенк, Г. Природа интеллекта – битва за разум : пер. с англ. / Г. Айзенк, Л. Кэмин. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 352 с.

Складова частина книги

Реан, А. А. Язык и сознание / А. А. Реан // Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовина, С. И. Розум. – СПб., 2002. – С. 95 – 107.

Стаття у журналі

Калайтан, Н. Л. Структурні особливості соціального та емоційного інтелекту студентів першого курсу вищого технічного навчального закладу / Н. Л. Калайтан // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Психологія. – 2012. – Вип. 49. – № 1009. – С. 201 – 204.

Розділ у словнику або енциклопедії

Настроение. Психологический словарь-справочник / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Харвест, 2004. – С. 214.

⁶ Назва бібліографічного джерела подається мовою оригіналу

Тези доповідей

Харченко, А. О. Опитувальник особливостей подолання маскулінної фільтрації в процесі проходження статеворольової соціалізації у чоловіків зрілого віку / А. О. Харченко // Психологія в сучасному світі : тези доп. Наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених, Х. , 21 – 23 трав. 2007 р. – С.15 – 17.

Автореферати дисертацій

Бідюк, І. А. Гендерна специфіка становлення професійного інтелекту у студентів вищого технічного навчального закладу : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / Бідюк Інна Аркадіївна; Київ. ун-т ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К. , 2011. – 20 с.

4.2. Мовна функція. Лексичні засоби. Функції мови в НДР

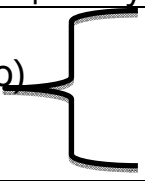
Побудову наукових речень за допомогою лексичних засобів показано в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Мовні сполучення для зв'язку між реченнями

Мовна функція	Лексичні засоби	
Причина і наслідок, умова і наслідок	тому, через те	
	тому що, оскільки	
	звідки } звідси }	впливає
	унаслідок	
	з огляду на це	
	залежно від	
	у зв'язку з цим, згідно з цим	
	у такому } у цьому }	випадку
	у цих } за таких }	умовах умов
	(а) якщо, то...	
	що {	свідчить
		указує
відповідає		
дає можливість		
сприяє		
має значення й т. ін.		
Часова відповідність, порядок викладення	спочатку, перш за все, насамперед	
	першим, } наступним, } попереднім }	кроком
	поряд із цим, водночас	

Мовна функція	Лексичні засоби
	перед цим
	попередньо, раніше, вище
	іще раз, знову
	потім, далі, нижче, затим
	у подальшому, згодом, після
	по-перше, по-друге і т.д.
	зараз, до цього часу
	останніми роками, за останні роки
	врешті, з рештою, на заключення
Зіставлення і протиставлення	проте, але, а
	як..., так і...; так само, як і...
	не лише, але й
	порівняно; якщо..., то...
	на відміну
	в протилежність, навпаки
	аналогічно, також, таким же чином
	з одного боку, з іншого боку
	тоді як, між тим, разом з тим
	проте
Доповнення або уточнення	також і, причому, при цьому, разом з тим
	крім
	зверх
	понад
	того
	головним чином, особливо
	тим більш що..
	у тому числі, тобто, а саме
	як було
	показано
Посилання на попередні або подальші висловлювання	згадано
	зазначено
	встановлено
	отримано
	виявлено
	знайдено
	як
	зазначалося
	вказувалося
	визначалося
	підкреслювалося
	вище
	згідно з цим
	відповідно до цього

Мовна функція	Лексичні засоби
	відповідно до цього
	у зв'язку з цим
	у зв'язку з викладеним вище
	цей, наведений, розгляданий
	такий, такий же, подібний, аналогічний, схожий, подібного роду, подібного типу
	наступний, деякий
	багато з них, один з них, деякі з них
Узагальнення, висновок	більша частина, більшість
	таким чином, отже, отож
	внаслідок, у кінцевому підсумку, загалом
	звідси (із цього)
	це
	це свідчить
	нарешті, на закінчення (завершення)
Ілюстрація сказаного	наприклад, так, як приклад
	прикладом може бути
	такий, як (наприклад)
	про що можна судити, що очевидно
	коли, для випадку
Уведення нової інформації	розглянемо такі випадки
	зупинимось детальніше на...
	наведемо декілька прикладів
	основні переваги цього методу
	деякі додаткові зауваження
	декілька слів про перспективи дослідження

4.3. Оформлення окремих видів ілюстративного матеріалу⁷

Окремі види ілюстрацій і цілі їх використання показано на рис. 4.5 – 4.7.

ДІАГРАМА	•Графічне зображення, яке наочно показує співвідношення будь-яких величин. •Залежно від форми: площинні, лінійні, об'ємні
ГРАФІК	•Умовне зображення величин та їх співвідношень через геометричні фігури, точки й лінії
ФОТОГРАФІЯ	•Документальне, точне зображення предмета або явища зі всіма його особливостями
КРЕСЛЕННЯ	•Спрощене, без зайвих деталей відображення конструкції об'єкта або характеру його дії або будови
СХЕМА	•Зображення з допомогою умовних позначень головної ідеї будь-якого пристрою, предмета або споруди із зазначенням взаємозв'язків між елементами
РИСУНОК	•Зображення явища або предмета таким, яким ми його сприймаємо зором, без зайвих деталей і подробиць

Рис. 4.5. Види ілюстративного матеріалу

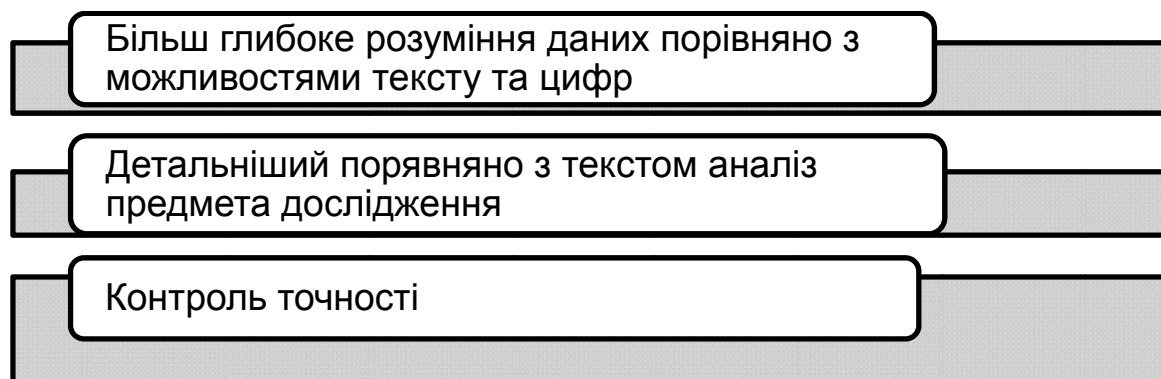

Рис. 4.6. Цілі використання ілюстративного матеріалу

⁷ Результати наукового дослідження подаються за допомогою тексту й ілюстрацій. Кожна ілюстрація повинна відповідати тексту. У тексті дають посилання на ілюстрації з порядковими номерами, за якими їх розміщено в науковій роботі, у вигляді взятого в круглі дужки виразу (рис. 5) або у вигляді «на рис. 5» або «дані що, містить рис. 5...». Якщо необхідно, до ілюстрації наводять підпис, який має відповідати основному тексту і самій ілюстрації. Його розміщують після номера ілюстрації.

Рис. 4.7. Основні елементи підпису під ілюстрацією

Приклади оформлення ілюстрацій у курсових і дипломних роботах

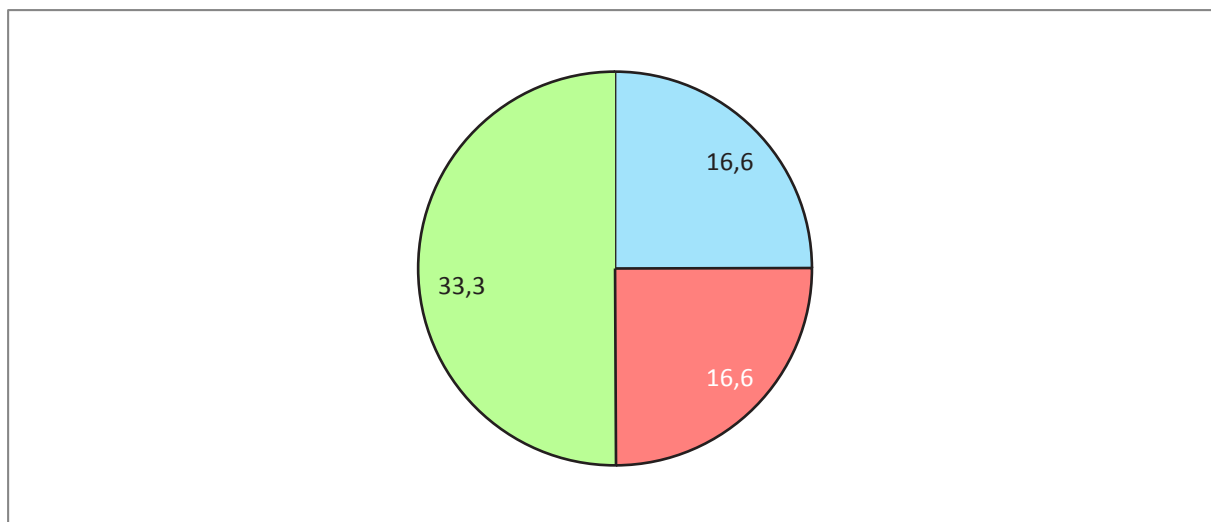

Рис. 1. Рівень самооефективності курсантів з дифузним типом професійної ідентичності (в %), де — низький; — середній; — високий

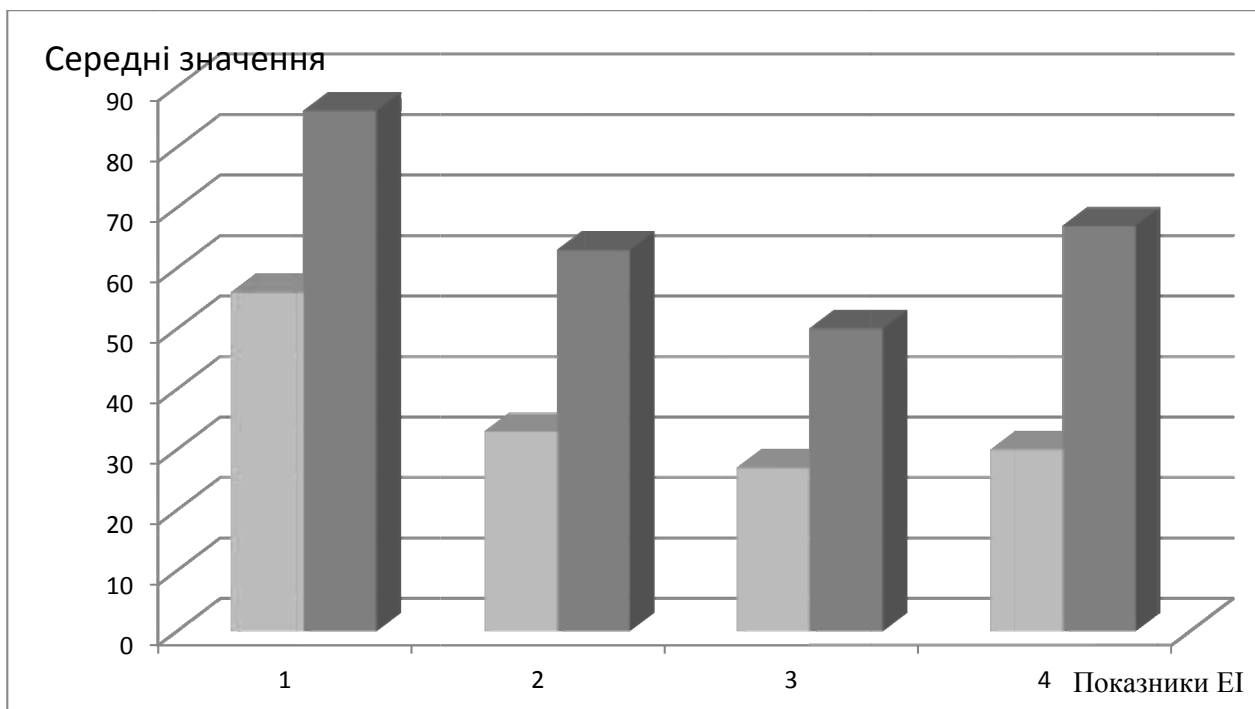

Рис. 2. Показники інтелекту студентів ВНТЗ:

Примітки: 1. 1 – логічний відбір; 2 – визначення загальних ознак; 3 – аналогії; 4 – класифікація.

2. ■ – літакобудівний факультет; ■ – факультет авіаційних двигунів

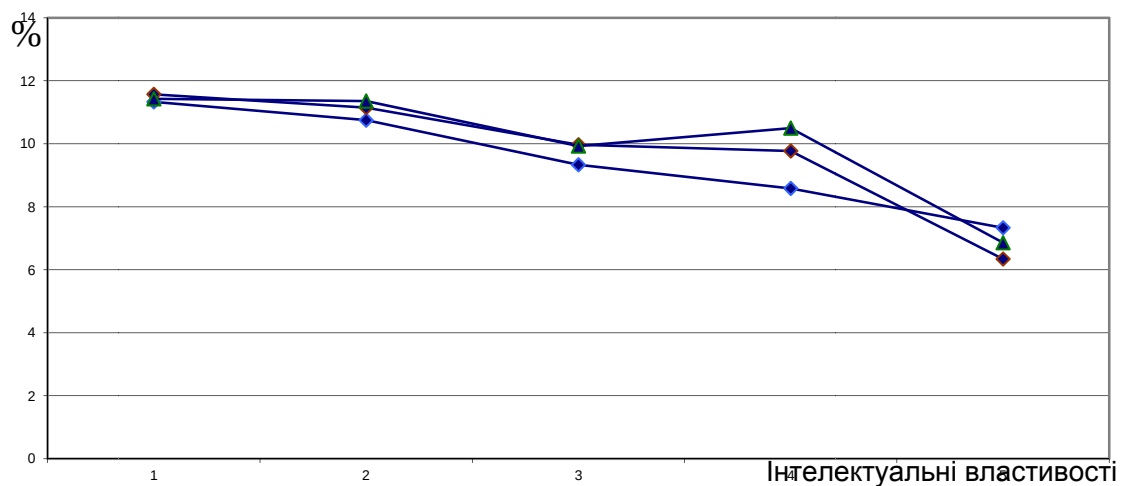

Рис. 3. Інтелектуальні властивості юнаків ВНТЗ:

Примітки: 1. 1 – вербальні; 2 – математичні; 3 – конструктивні; 4 – теоретичні; 5 – практичні.

2. ▲ – літакобудівний факультет; ● – факультет авіаційних двигунів;
□ – факультет систем управління літальними апаратами

4.4. Таблиці

Таблиця – спосіб подання інформації, при якому цифровий або текстовий матеріал згруповано в колонки, відокремлені вертикальними й горизонтальними лініями (рис. 4.8, 4.9).

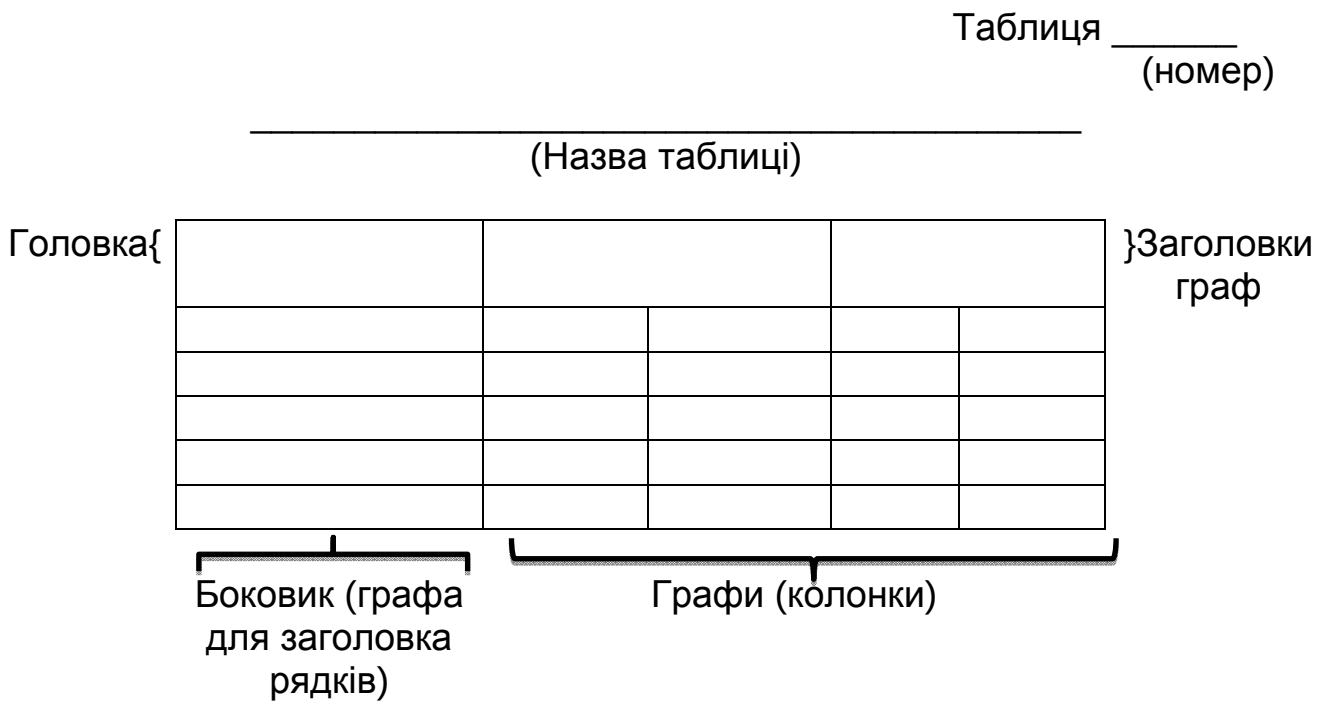

Рис. 4.8. Побудова й оформлення таблиці

Назва відображає зміст таблиці

- Подають стисло, пишуть з великої літери без крапки в кінці.
- Розміщують над таблицею симетрично до тексту таблиці.

Порядковий номер (нумераційний заголовок)
призначено для зв'язку таблиці з текстом

- Після слова "Таблиця" з великої літери пишуть арабську цифру її номера в роботі. Значок "№" перед порядковим номером і крапку після нього не ставлять.
- Розміщують над таблицею.

Головка – заголовок вертикальних граф, який може складатися з одного або кількох рядків (ярусів).

Заголовки граф наводять у формі іменника однини.

Частини підзаголовка вказують у такому порядку: означення величини, її літерне позначення, кома, одиниця вимірювання величини

Прографка – заголовки горизонтальних і вертикальних граф
основної частини

Боковик– заголовки рядків

Рис. 4.9. Основні елементи таблиці

**Приклади оформлення таблиць
у курсових і дипломних роботах**

Таблиця 1

Показники індивідуально-типологічних характеристик особистості
в групах 1 та 2 (середні значення)

Індивідуально-типологічні характеристики особистості	M1 (група 1)	M2 (група 2)	t-критерий	P
Екстраверсія - екстраверсія	5,88	7,23	2,93	0,01
Спонтанність - спонтанність	4,48	5,47	2,12	0,05
Агресія - агресія	4,49	4,94	1,82	-
Ригідність - ригідність	5,37	7,54	2,95	0,01
Інтроверсія - інтроверсія	7,24	7,69	1,95	-
Сензитивність - сензитивність	6,07	5,48	1,50	-
Тривожність - тривожність	6,89	7,86	2,71	0,05
Лабільність - лабільність	6,87	6,6	0,76	-

Таблиця 2

Порівняння показників емоцій у хворих із соматичним
захворюванням (у відсотках)

Види емоцій	%	%	F	p
Інтерес - гнів	52	23	2,6	0,05
Інтерес - горе	52	20	2,9	0,05
Інтерес - провина	52	29	1,98	0,05
Радість - здивування	66	23	3,7	0,01
Радість - горе	66	17	2,6	0,01
Радість - провина	66	29	3,2	0,05

Таблиця 3

Взаємозв'язок між інтегральними показниками рис особистості в групі підлітків, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі

Інтегральні показники рис особистості	С	П	Е	І	Б
Самоприйняття		-	-	-	-
Прийняття інших	1,28		-	-	-
Емоційна комфортність	0,14	3,03*		-	-
Інтегральність	0,43	3,31**	1,7		-
Бажання домінувати	0,57	2,32*	0,71	1,42	

Примітки: 1) **р >0,01, * р >0,05;

2) С – самоприйняття, П – прийняття інших, Е – емоційна комфортність, І – інтегральність, Б – бажання домінувати.

Таблиця 4

Факторна структура взаємозв'язків між показниками вербальної й невербальної креативності в групі студентів з низьким рівнем креативності

Statistic 6.0	Коефіцієнт завантаження Varimax row	
Factor	Вибірка: основні компоненти	
ANALISIS	Зазначені завантажувальні дані > 0,55	
Показники вербальної й невербальної креативності	Фактор 1	Фактор 2
Швидкість (вербальна креативність)	0,60	-
Гнучкість (вербальна креативність)	0,72	- 0,62
Оригінальність (вербальна креативність)	0,64	-
Розробленість (невербальна креативність)	-	0,98
Оригінальність (невербальна креативність)	0,95	-
Унікальність (невербальна креативність)	0,59	-
Загальна дисперсія	3,93	1,44
Частка загальної дисперсії	0,65	0,24

4.5. Формули

Формула – це комбінація певних знаків, що виражають будь-яке речення⁸ (рис. 4.10).

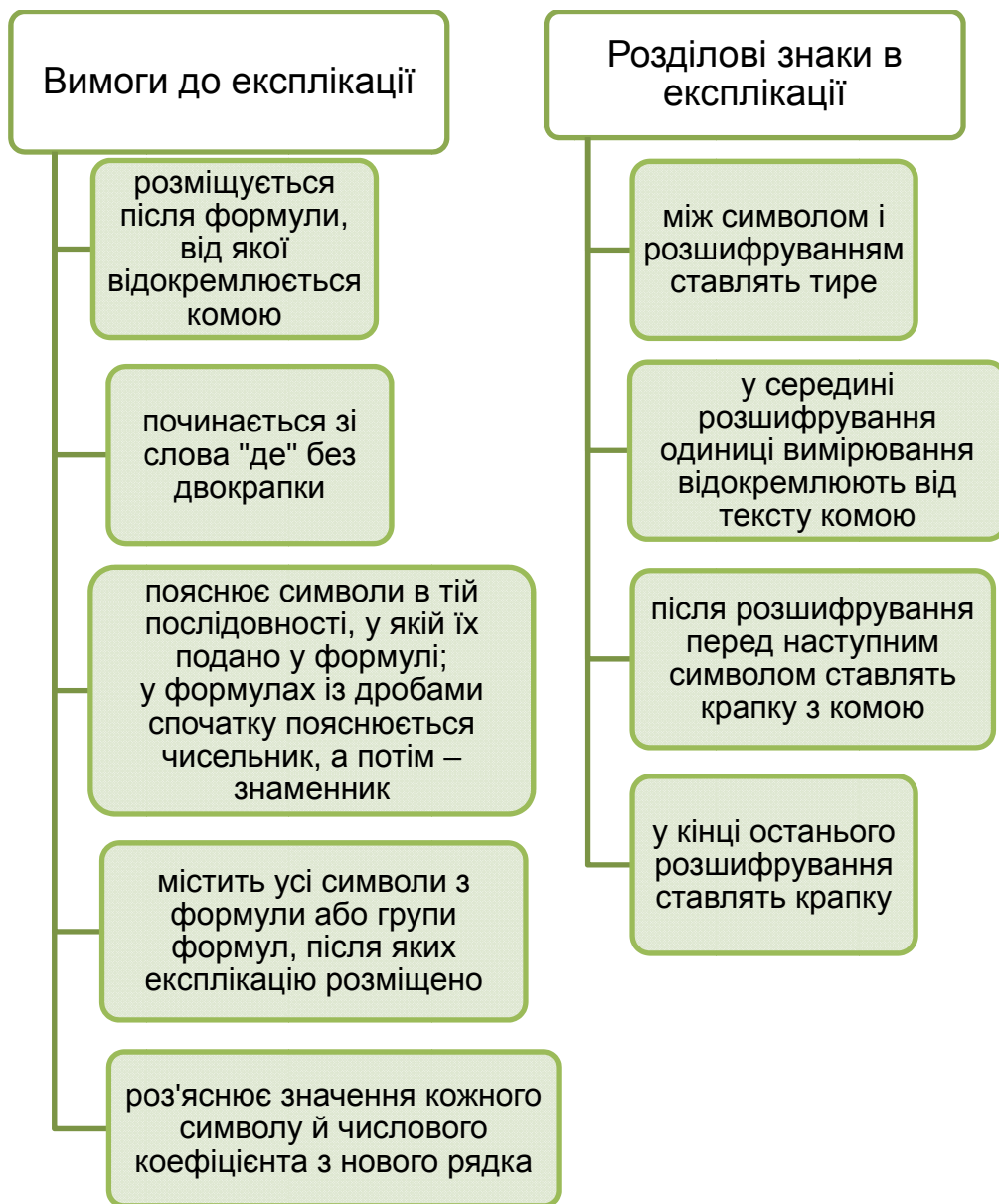

Рис. 4.10. Вимоги щодо оформлення формул

⁸ Формулу розміщують окремим рядком посередині аркуша або в текстовому рядку в підбір. Нумерують лише ті формули, на які посилаються в тексті нижче. Порядкові номери формул позначають арабськими цифрами в круглих дужках біля правого краю без крапок від формули до її номера.

Експлікації – це пояснення символів, які входять у формулу.

Приклади

Коефіцієнт адаптації

$$K_{ад} = \frac{t^1 - t^2}{t_1} 100, \quad (1)$$

де t^1 і t^2 – середні значення розв'язків задач у 1-й і 2-й спробах;
 t_1 – загальна кількість спроб.

Продуктивність запам'ятовування

$$m_{сл} = \frac{N}{20} 100\%, \quad (2)$$

де N – кількість правильно відтворених слів.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте вимоги до змісту, логіки й методики викладення матеріалу в науково-дослідній роботі.
2. Що таке бібліографічний матеріал? Які є способи групування джерел у бібліографічних списках?
3. Перелічіть загальні правила складання бібліографічного опису.
4. Що в наведеному списку джерел виконано правильно, а що – ні?

1) Блюм Г. *Психоаналитические теории личности* /Блюм Г. – М.,1996

2. Бодалев, Д.Д. *Личность и общение* / Д.Д. Бодалев, Е.В. Данилова //«Вопросы психологии». – 2012г., №5. – С. 13-25

5. Зробіть бібліографічний опис джерела, якщо відомо такі вихідні дані:

- автори – А. Д. Андреева, Е. Е. Данилова;
- назва книги – «Особенности проявления агрессивности у младших школьников»;
- видано – г. Москва;
- рік видання – 2014;
- кількість сторінок – 90;
- видавництво – «Пресс»;
- електронний ресурс – <http://www.nbuw.gov.ua/articles/2003/03klinko.htm>.

6. Що належить до ілюстративного матеріалу? Яким є його призначення в науково-дослідній роботі?

7. Що в прикладах ілюстрацій, наведених нижче, виконано правильно, а що – ні?

Приклад 1

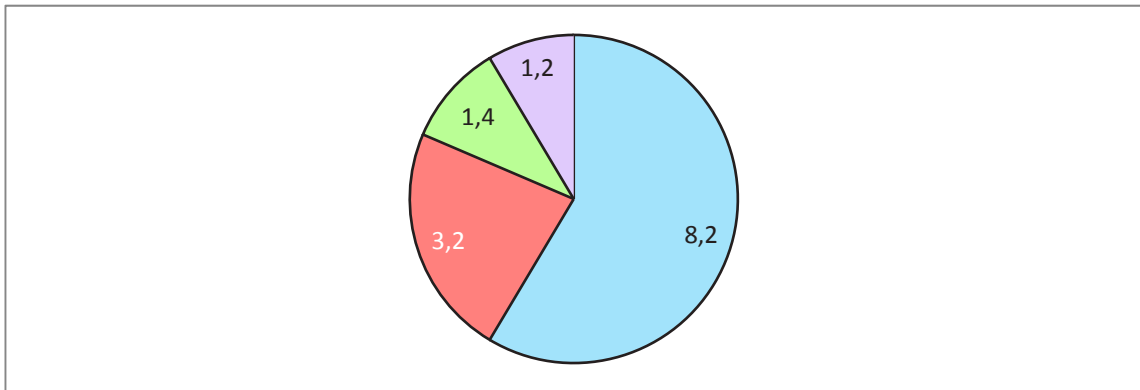

Рис. 1. Види агресії у групі 1 (в середніх значеннях), де - 1 тип, - 2 тип, 3 тип, 4 тип.

Приклад 2

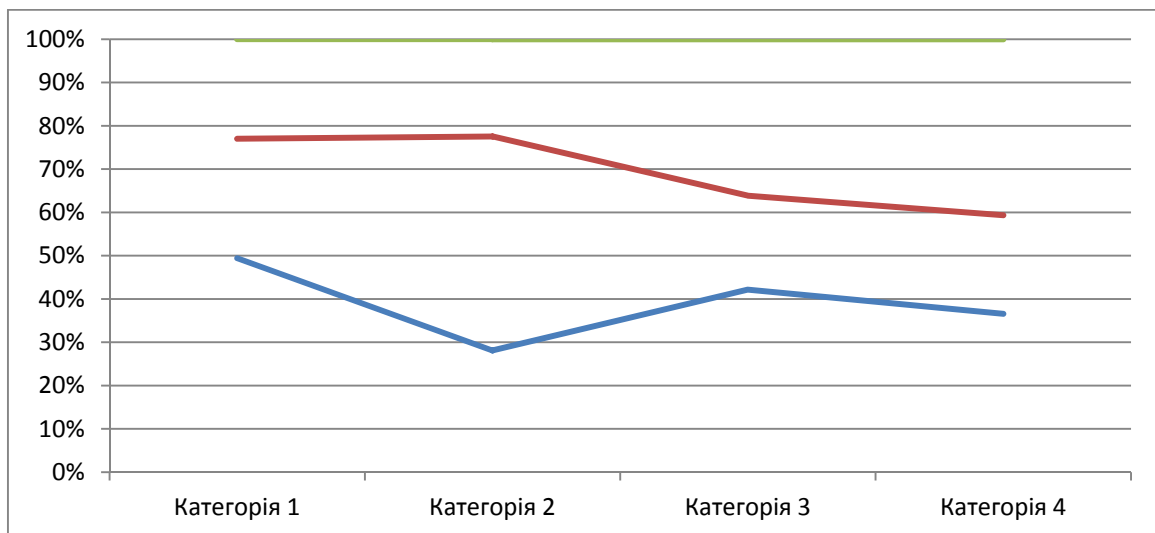

Рис. 2. Типи особистості у групах 1 та 2 (у процентах)
Примітка 1. - група 1, - група 2

Розділ 5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОЇ (КУРСОВОЇ) РОБОТИ⁹

5.1. Загальні положення¹⁰

Основні завдання дипломної (курсової) роботи:

- показати знання, уміння, навички студента з вибору й постановки науково значущої проблеми дипломного дослідження, з наукового й практичного пошуку, аналізу й узагальнення досліджуваного матеріалу;
- виявити здатність логічно, граматично правильно наводити результати свого дослідження;
- показати культуру мислення студента, його кругозір, широту й глибину пізнання наукових, практичних проблем і шляхів їх вирішення, здатність застосовувати отримані у ВНЗ знання та вміння в різних сферах професійної діяльності.

За допомогою дипломних (курскових) робіт у ВНЗ перевіряють і оцінюють:

- готовність, здатність студентів проводити самостійні науково-практичні дослідження за заданою темою;
- вміння та навички студентів логічно, обґрунтовано, науково, грамотно відстоювати й захищати результати своїх досліджень.

Як частина науково-дослідної діяльності студента дипломна (курсдова) робота повинна:

- ґрунтуватися на спеціальній науковій і довідковій літературі, достовірному фактичному матеріалі;
- мати самостійний характер;

⁹ У цьому навчальному посібнику наведено вимоги до дипломної (курсової) роботи студентів, які навчаються в Національному аерокосмічному університеті ім. М. Є. Жуковського «ХАІ» за спеціальністю «Психологія».

¹⁰ Дипломна (курсдова) робота являє собою самостійну роботу студента, яку він виконує згідно з навчальним планом на відповідному освітньо-кваліфікаційному рівні. Дипломна (курсдова) робота не є видом науково-дослідної роботи, але деякі вимоги до її виконання й оформлення отриманих результатів є такими самими, що й до наукового дослідження. Це стосується питань, пов'язаних з вибором та обґрунтуванням теми роботи, визначенням об'єкта й предмета дослідження, його мети й завдань, вибором методів дослідження та усіх положень щодо послідовності викладення досягнутого результату, дотримання мовної культури в науковому тексті та правил оформлення ілюстративного матеріалу. Ці вимоги стосуються й правил оформлення всієї структури подання змісту її основних розділів та додатка(ів).

- містити елементи розробки нової проблеми, яка ще не має в літературі достатнього висвітлення, виявлення невідомих або невикористаних раніше джерел або фактів.

Загальний організаційний і науковий контроль над виконанням студентом дипломного (курсового) дослідження здійснює науковий керівник.

Науковий керівник:

- консультує студента з питань вибору теми, підготовки, написання й захисту дипломної (курсової) роботи;
- попередньо затверджує тему роботи;
- видає студентові завдання на виконання дипломної (курсової) роботи;
- затверджує календарний графік роботи з дипломного (курсового) дослідження й контролює процес його виконання;
- перевіряє зміст роботи, робить необхідні зауваження, висловлює побажання або вимоги;
- рекомендує (письмово) кафедрі допустити (або не допустити) роботу до захисту.

Робота над дипломним (курсовим) дослідженням складається з декількох етапів:

- вибір і затвердження теми;
- складання плану (структури) роботи;
- вивчення наукової літератури за темою роботи;
- проведення дослідження й оброблення результатів практичної частини дослідження;
- написання тексту роботи;
- оформлення роботи;
- захист роботи.

5.2. Структура дипломної (курсової) роботи¹¹

Структура курсової роботи має деякі відмінності від структури дипломної роботи. Ці відмінності пов'язані зі складністю завдань, які повинен виконати студент для досягнення мети дослідження.

Структура курсової роботи, що має реферативний характер: титульний аркуш, зміст, вступ, основна частина (кількість розділів

¹¹У розд. 3 цього навчального посібника подано матеріал, що стосується структури наукового дослідження. Деяких положень цього розділу необхідно дотримуватися під час виконання дипломної (курсової) роботи.

відповідає кількості завдань дослідження), висновки, список використаних джерел.

Структура курсової роботи, що має практичну частину дослідження: титульний аркуш, зміст, вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел, додаток(ки).

Структура дипломної роботи є такою самою, як структура курсової роботи з практичною частиною дослідження. Існують деякі відмінності в наповненні розділів основної частини дипломної роботи.

Титульний аркуш оформляють за установленою формою.

Зміст складається з найменувань усіх розділів, параграфів, пунктів і номерів сторінок, на яких розміщено їх початок.

Знак параграфа не ставлять.

У вступі обґрунтовують вибрану тему дослідження. При цьому важливо з самого початку з'ясувати основні суперечності або невідповідності між досягнутим рівнем психологічного знання й проблемами розвитку теорії й практики.

Для обґрунтування актуальності дослідження необхідно відповісти на запитання: "Чому цю проблему потрібно вирішувати в цей час?". Далі наводять стислий аналіз того, наскільки є розкритою тема дипломної (курсної) роботи в науковій літературі.

Далі визначають об'єкт і предмет дослідження, які як категорії наукового процесу є відповідно загальним і частковим. Об'єкт наукового дослідження – процес або явище, що буде вивчено в процесі роботи. Предмет – це те, що міститься в межах об'єкта.

Наприклад, тема дипломної роботи – «Особливості структури ціннісних орієнтацій підлітків з різними стилями виховання в сім'ї».

Об'єкт – ціннісні орієнтації підлітків.

Предмет – особливості структури ціннісних орієнтацій підлітків.

У вступі чітко формулюють мету й завдання дослідження. Мета – це передбачений результат дослідження. Завдання – це перелік послідовних кроків для досягнення мети дослідження.

Далі наводять перелік використаних методів дослідження, інформацію про місце проведення дослідження та контингент досліджуваних¹².

Основна частина. Характер і зміст основної частини залежить від суті дослідження, його мети й вибраних для її досягнення методів.

Якщо це – курсова робота без практичної частини, то основний її напрямок – збирання даних із наукових джерел. Дослідник має поглибити свої знання за темою роботи, дізнатися про все, що відомо в науці про

¹² Опис методів і контингенту тих, хто брав участь у практичній частині дослідження, наводять у структурі дипломної (курсної) роботи, якщо практична частина роботи є її обов'язковою складовою.

досліджуваний об'єкт і що було зроблено для вирішення проблеми, що вивчається¹³.

Таке завдання можна виконати шляхом збирання й вивчення даних інформаційних джерел, які описують досліджувану проблему або питання з різних боків.

Якщо дипломна або курсова робота містить практичну частину дослідження, то основна її частина складається з декількох розділів¹⁴.

Перший розділ містить теоретичний аналіз стану розробленості предмета дослідження (аналіз літератури з теми дослідження). Тут головне завдання – розкрити, навіщо треба вести дослідження саме в такому ракурсі. Розділ складається з декількох параграфів.

Критеріями самоперевірки правильності написання огляду є, по-перше, те, що огляд написано не за авторами, а за завданнями дослідження, по-друге, огляд тоді написано правильно, коли його можна публікувати як самостійну завершену частину.

Другий розділ складається з двох основних параграфів.

Перший параграф другого розділу – опис процедури дослідження. Якщо для досягнення мети робота проводилася в два або більше етапів, то описують, що було зроблено на кожному з цих етапів дослідження та за якою методикою. Дається пояснення, за якими ознаками були сформовані групи, і наводять детальну якісно-кількісну їхню характеристику.

Наприклад, на першому етапі виявлялися показники явища, що є предметом дослідження, на другому – відповідно до завдання дослідження розроблялася тренінгова програма, на останньому, третьому – визначалася ефективність проведення тренінгу.

Другий параграф другого розділу має містити ретельний аналіз методів дослідження. Отже, тут обґрунтовують вибір застосовуваних методів, наводять завдання або їх частини, які було виконано з їх допомогою, описують переваги й вразливі місця методів проведення практичної частини дослідження та шляхи зведення до мінімуму деяких їхніх вразливих місць.

Третій розділ – опис саме процесу дослідження – складається з двох – чотирьох параграфів, у яких наводять кількісні та якісні результати відповідного завдання дослідження. Кожний параграф розділу має завершуватися стислими висновками.

Розділ «Охорона праці та навколишнього середовища», який складається з декількох параграфів, входить тільки в структуру дипломних

¹³ Це стосується курсових робіт реферативного характеру, які виконують студенти 2-го курсу денної форми навчання.

¹⁴ В основній частині курсової роботи з практичною частиною й дипломної роботи освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» – три розділи, дипломних робіт освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст», «магістр» – чотири розділи.

робіт освітньо-кваліфікаційних рівнів «магістр» і «спеціаліст». Для цього розділу призначають консультанта від відповідної кафедри.

Третій розділ дипломної роботи освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і четвертий розділ дипломної роботи освітньо-кваліфікаційних рівнів «магістр», «спеціаліст» за змістом є такими самими, що й третій розділ курсової роботи з практичною частиною (опис процесу дослідження). Цей розділ складається з кількох параграфів відповідно до завдань дослідження.

У розділі «Висновки» стисло формулюють основні висновки за результатами виконаної роботи.

У розділі «Список використаної літератури» наводять бібліографію, яка стосується проблеми дослідження: джерела, процитовані в тексті роботи; джерела, які автор аналізував у відповідному розділі.¹⁵

Додатки – це частина основного тексту, що має додаткове значення, але є необхідною для більш повного розкриття теми. У додатках розміщують матеріал, який є необхідним для розкриття основної частини рукопису, але його введення може призвести до збільшення обсягу роботи в цілому. Отже, у додатки виносять: додаткові ілюстрації або таблиці, інструкції, методики, описи програм, розроблених у процесі виконання роботи. Їх оформляють як продовження наукового твору на його наступних сторінках. Додатки розташовують у порядку появи посилань на них у тексті наукової роботи. Необхідно, щоб додаток мав заголовок, його друкують зверху посередині аркуша.

5.3. Оформлення дипломної (курсової) роботи

До оформлення дипломної (курсової) роботи ставляться певні вимоги, яких необхідно дотримуватися. Під час захисту комісія оцінює не тільки зміст роботи, а й правильність її оформлення.

Роботу друкують на одній стороні стандартного аркуша білого паперу (формат А4).

Обсяг курсової роботи на другому курсі становить 20–25 сторінок, на третьому – 35 сторінок, дипломної роботи на четвертому курсі – 45–50 сторінок, на п'ятому курсі – 60–75 сторінок машинописного тексту, надрукованого через 1,5 інтервала.¹⁶ Поля: ліве – 35 мм, праве – 10 мм, верхнє й нижнє – 20 мм. Щільність тексту має бути однаковою: на кожній сторінці – до 30 рядків, місткість рядка – 58–60 знаків разом із пробілами й

¹⁵ Вимоги до оформлення списку використаної літератури наведено в розд. 4.

¹⁶ Обсяг розділу 1 становить третину від загальної частини дипломної роботи. Розділ, що стосується охорони праці, – 15 сторінок, основна частина роботи, де описується практична частина дослідження, – 30–35 сторінок, висновки – 1–2 сторінки. Сторінки, на яких розміщено додатки, нумерують, але їх не включають до загального обсягу дипломної роботи.

розділовими знаками. Абзаци в тексті починають відступом, який дорівнює 1,25 см, слово починається з великої літери.

Текст основної частини роботи поділяють на розділи й параграфи. Параграфи, якщо необхідно, поділяють на пункти й підпункти.

Заголовки розділів друкують симетрично тексту (з однаковим відступом від країв тексту) великими літерами, підзаголовки друкують малими літерами (перша літера – велика). Довжина рядка (рядків) заголовка розділу не повинна бути більше 40 знаків, переноси слів у заголовку не роблять, крапку наприкінці не ставлять. Відстань від верхнього краю аркуша до заголовка – 20 мм, від заголовка до тексту – 2 мм. Заголовки не підкреслюють.

Заголовки параграфів друкують з абзацу малими літерами, перша літера – велика. Параграфи нумерують арабськими цифрами в межах кожного розділу. Між заголовком і текстом – по одному порожньому рядку.

Сторінки роботи нумерують арабськими цифрами, номери сторінок друкують у верхньому правому куті сторінки. Титульний аркуш, а також таблиці та схеми, виконані на окремих аркушах, включають у загальну нумерацію сторінок.

Вимоги до оформлення ілюстративного матеріалу наведено в підрозд. 4.3 – 4.5.

5.4. Оформлення списку використаної літератури

Типова помилка багатьох студентів при виконанні дипломної (курсової) роботи – написання роботи й подання її першого варіанта науковому керівникові у вигляді суцільного авторського тексту без посилання на літературні джерела, думки й пропозиції вчених і практиків, без цитування, без посилань на використаний науковий матеріал.

Дипломна (курсова) робота – це кропітка науково-дослідна праця, що полягає в пошуку, систематизації, вивченні й узагальненні величезної кількості різних наукових довідкових джерел. Студент узагальнює й аналізує психологічно значущі факти, літературу, тому необхідно робити посилання.

Джерела, що використовують у процесі дослідження, можна класифікувати за такими ознаками: метою призначення (документальні, наукові, інформаційні); формою (документи, монографії, збірки статей, періодична преса тощо); авторством (індивідуальні, колективні); країною видання (вітчизняні, іноземні); часом видання (XX, XIX, XVIII і більш ранні століття, вітчизняні дореволюційні, радянські, російські, українські); місцем видання та видавництвами.

Бібліографічний опис джерела – це сукупність відомостей про його основні вихідні дані, що є необхідними й достатніми для його правильного сприйняття, загальної характеристики й точної ідентифікації.

Особливу складність для студентів становить бібліографічний опис книжок (монографій, збірників статей тощо). Третина джерел від загальної кількості має бути такою, яку видано протягом останніх п'яти років.

Бібліографічні посилання й виноски, що цитуються, є важливою складовою частиною роботи. За посиланнями можна спостерігати за обсягом, характером і новизною матеріалу, що використовується.

Бібліографічні посилання – це фрагменти з джерел, указання першоджерела. Посилання застосовують у таких випадках: при цитуванні; у разі запозичення окремих положень, таблиць; за необхідності звертання до видання, де більш повно викладено питання; при аналізі в тексті опублікованих робіт.

Первинні посилання на джерела (уперше використані в роботі) описують повно, з усіма вихідними даними. Повторні посилання викладають у скороченому вигляді. За характером і повнотою опису посилання можуть бути різними, наприклад:

«С. С. Алексєєв *стверджує (підкреслює, вважає тощо)...*»;

«З точки зору відомого теоретика психології О. М. Леонтьєва,...»;

«О. М. Леонтьєв у своїй монографії *“Діяльність. Свідомість. Особистість”*...».

Подібні текстові посилання супроводжуються підрядковими посиланнями з точним описом джерела, який було наведено вище.

У посиланні в тексті на автора джерела спочатку пишуть його ініціали, а потім прізвище. Допускається перед прізвищем автора вказувати його вчене звання. Посилання на джерела нумерують арабськими цифрами, що відповідають їх порядковому номеру в списку літератури, і наводять їх у квадратних дужках, наприклад: «... у працях [1–7]...».

Цитування – це наведення в тексті роботи витягу з будь-якого джерела. Для підтвердження власного доведення шляхом посилання на авторитетне джерело, а також під час проведення критичного аналізу того чи іншого наукового твору слід наводити цитати.

Цитувати необхідно тільки з першоджерел, з якими студент фактично працював: монографій, статей, журналів та ін.

Цитати, що наводяться, мають бути абсолютно точними: не допускається ніякої зміни змісту, формулювань, окремих слів, порядку їх розташування. Якщо витяг дуже довгий або містить слова або словосполучення другорядного характеру, то як виняток допускається пропускати декілька слів або формулювань, якщо при цьому не втрачається зміст речення, і замість пропущених слів ставити три крапки, а замість пропущених речень – три крапки в квадратних дужках.

Якщо книги-першоджерела з будь-якої причини немає в бібліотеці або її надруковано іноземною мовою, то дозволяється скористатися цитатою, опублікованою в іншому виданні, при цьому в тексті необхідно

зазначити першоджерело, а в підрядковому посиланні – точне фактичне джерело інформації.

За правилами пунктуації цитату, що є точним витягом із першоджерела, беруть у лапки.

Список використаних бібліографічних джерел і літератури складають з урахуванням певних вимог за розділами й строго за алфавітом.¹⁷

Літературу розташовують строго за алфавітом (за прізвищами авторів або за назвами книг, статей). Бібліографічний опис книг, статей починають із прізвища та ініціалів автора або їхніх заголовків, якщо автор не зазначений.

Книги необхідно описувати відповідно до їх титульного аркуша. Авторів різних книг з однаковими прізвищами вказують в алфавітному порядку їхніх ініціалів. Щоб полегшити або прискорити роботу й правильно скласти список, рекомендується в період усієї роботи користуватися офіційними бібліографічними джерелами (каталогами бібліотек, бібліографічними покажчиками, підрядковими посиланнями на використану літературу) і складати «свою» бібліографію за темою роботи на окремих картках, точно переписавши вихідні дані цих офіційних джерел, у тому числі кількість сторінок книг або номерів сторінок статей.

Літературу на іноземній мові в бібліографічному списку наводять мовою оригіналу за алфавітом.

Обов'язковою вимогою є зазначення загальної кількості сторінок літературного джерела.

¹⁷ Приклади наведено в підрозд. 4.1 цього навчального посібника.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

Безуглов, И. Г. Основы научного исследования / И. Г. Безуглов, В. В. Лебединский, А. И. Безуглов. – М. : Академ. проект, 2008. – 194 с.

Бочелюк, В. М. Методика та організація наукових досліджень з психології / В. М. Бочелюк, В. В. Бочелюк. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 360 с.

Давыдов, В. Н. Методология и методика психолого-педагогического исследования / В. Н. Давыдов. – М. : Логос, 2006. – 150 с.

Дьяченко, М. И. Психологический словарь-справочник / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Харвест, 2004. – 576 с.

Кожукова, Т. В. Основы психолого-педагогического исследования / Т. В. Кожухова, Л. Г. Кайдалова, В. В. Шпалінський. – Х. : Вид-во НФаУ «Золоті сторінки», 2002. – 240 с.

Научитель, О. Д. Методика та організація наукового дослідження в таблицях, рисунках, поняттях / О. Д. Научитель, І. А. Бідюк, Н. В. Барінова. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2013. – 57 с.

Сергієнко, Л. П. Основы научных исследований у психології / Л. П. Сергієнко. – К. : Професіонал, 2009. – 240 с.

Ушаков, Е. В. Введение в философию и методологию науки / Е. В. Ушаков. – М. : Экзамен, 2005. – 240 с.

Шейко, В. М. Організація та методика науково-дослідної діяльності / В. М. Шейко, Н. М. Гунтаренко. – К. : Знання, 2006. – 360 с.

Шишка, Р. Б. Організація наукових досліджень та підготовка магістерських і дисертаційних робіт / Р. Б. Шишка. – Х. : Еспада, 2007. – 386 с.

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИЙ СЛОВНИК (наукові терміни, поняття) ..	3
Розділ 1. ЕЛЕМЕНТИ ТЕОРІЇ ПІЗНАННЯ. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	5
1.1. Елементи теорії пізнання.....	5
1.2. Загальні основи наукового дослідження.....	5
1.3. Види наукового тексту.....	11
Розділ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	14
2.1. Загальна характеристика наукового дослідження.....	14
2.2. Методологія. Науковий метод.....	16
Розділ 3. СТРУКТУРА І ЛОГІКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.	21
3.1. Структура дослідження	21
3.2. Наукова проблема: об'єкт і предмет дослідження. Мета, гіпотеза та завдання дослідження.....	23
Розділ 4. ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ.....	30
4.1. Прийоми викладення наукових матеріалів і їхня композиційна структура	30
4.2. Мовна функція. Лексичні засоби. Функції мови в НДР	34
4.3. Оформлення окремих видів ілюстративного матеріалу	37
4.4. Таблиці.....	40
4.5. Формули.....	44
Розділ 5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОЇ (КУРСОВОЇ) РОБОТИ	47
5.1. Загальні положення	47
5.2. Структура дипломної (курсової) роботи	48
5.3. Оформлення дипломної (курсової) роботи	51
5.4. Оформлення списку використаної літератури	52
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	55

Навчальне видання

Научитель Олена Давидівна

Бідюк Інна Аркадіївна

**ОСНОВИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:
КОМЕНТАРІ, ТАБЛИЦІ, ІЛЮСТРАЦІЇ**

Редактор Т. О. Іващенко

Зв. план, 2015

Підписано до друку 06.03.2015

Формат 60×84 1/16. Папір офс. № 2. Офс. друк

Ум. друк. арк. 3,1. Обл.-вид. арк. 3,50. Наклад 100 пр.

Замовлення 108 Ціна вільна

Видавець і виготовлювач

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17

[http: // www.khai.edu](http://www.khai.edu)

Видавничий центр «ХАІ»

61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17

izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції сер. ДК № 391 від 30.03.2001